

TÜRKLÜK
ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ
15

Kurucusu:
Hakkı Dursun YILDIZ

Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi

İstanbul Bahar 2004

PİRİ REİS'İN KİTÂB-I BAHRİYYE'SİNİN İZİNDE KÂTİB
ÇELEBİ'NİN YENİ BULUNAN ESERİ: MÜNTEHAB-I BAHRİYYE*

FİKRET SARICAOĞLU

(İstanbul Üniversitesi)

Osmanlı yazma eserlerinin muhafaza edildiği yurtiçi ve yurtdışındaki kütüphaneler, başvuru ve araştırma mekânları olarak vazgeçilmez bir konuma sahiptir. Bununla beraber, bazı başka ülkelerde de rastlanıldığı üzere Türkiye'deki yazma kütüphanelerinin envanter kayıtları henüz yeterli ölçüde çıkarılamamıştır. Osmanlı bilimine aid olup literatürde yer almayan veya nüshasının bugüne ulaşmadığı sanılan bir eseri tesbit etmek hâlen mümkündür. Osmanlı yazmalarının bulunduğu birtakım ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de sürdürülen ve sayıları artmakta olan kataloglama çalışmaları bu yüzden önemlidir.¹

* Bu makale, İngiltere-Londra'da düzenlenen *International Committee of Pre-Ottoman and Ottoman Studies* (CIEPO)'in XV. Sempozyumu'nda (8-12 Temmuz 2002) ve Türk Tarih Kurumu'nun XIV. Türk Tarih Kongresi'nde (Ankara, 9-13 Eylül 2002) sunulmuş olan bildirilerin genişletilmiş şeklidir. Bildiri ve makale metninin değişik safhalarındaki yardımları için Sayın Prof. Dr. Feza Günergun'a teşekkürlerimi sunarım.

¹ Osmanlı yazma kütüphane ve katalogları hakkındaki son bilgiler için bk. Eleazar Birnbaum, "Turkish Manuscripts: Cataloguing since 1960 and Manuscripts Still Uncatalogued, Part 5: Turkey and Cyprus", *Journal of the American Oriental Society*, 104/3(1984), 465-503; Orhan Bilgin, "Turkey", *World Survey of Islamic Manuscripts* (ed. Geoffrey Roper), III, Londra 1994, 270-400; Nimet Bayraktar-Mihin Eren, *Türkiye Yazma Eser Kütüphaneleri ve Bu Kütüphanelerde Bulunan Yazmalarla İlgili Yayınlar Bibliyografyası* (ed. Ekmeleddin İhsanoğlu), İstanbul 1995; Günay Kut, "Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu (TÜYATOK)", *Simurg Kitap Kokusu*, sayı 2-3(2000), 22-31; Barbara Kellner-Heinkele, "Manuscripts and Manuscripts Collections-Treasures of the Past in the Light of the Future", *Archivum Ottomanicum*, 19(2001), 69-78; Hatice Aynur, "Türkiye'de Türkçe Yazma Eserlerin Kataloglanması Üzerine Bir Değerlendirme 1989-2002", *Journal of Turkish Studies/Türklük Bilgisi Araştırmaları, Essays in Honour of Barbara Flemming*, XXVI/1(2002), 37-53.

Çünkü, Osmanlı incelemelerinde ilerleme sağlanabilmesi için, bu araştırmalara olan kaynak metinlerin tesbiti ve ilmî neşirlerinin hazırlanması şarttır.

Kâtib Çelebi'ye aid olduğunu belirlediğimiz *Müntehab-ı Bahriyye* adlı eserle ilgili temel bilgilerin aktarılması bu makalenin konusunu teşkil etmektedir. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi'nin çekmeceli kataloglarında, yalnızca *Coğrafya* adıyla kaydedilmiş bulunan nüshayı incelediğimizde, bunun Kâtib Çelebi'nin hattıyla yazılmış *Müntehab-ı Bahriyye* unvanlı bir eser olduğu tarafımızdan tesbit edilmiştir. Mustafa Âşir Efendi Koleksiyonu, nr. 227'de muhafaza edilen bol haritalı böyle bir nüsha, tabî olarak daha önce görülmüş, tarif ve tasnif edilmiştir. Eserin asıl kimliğiyle gözlerden kaçmasına, Kâtib Çelebi'nin *Müntehab-ı Bahriyye* adlı bir çalışmasından haberdar olunamaması ile söz konusu yazmanın şimdiye kadar -sayılı da olsa- Pîrf Reîs'in ünlü *Kitâb-ı Bahriyye*'sinin bir nüshası olarak kabul edilmesi ve değerlendirilmesinin yol açtığı anlaşılmaktadır.

Müntehab-ı Bahriyye'nin müellif hattından istinsah edilmiş olan ikinci bir yazmasının, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Revan Koleksiyonu, nr. 1640/1'de *Coğrafya-yı Bahriyye el-müsemmâ Tuhfetü'l-kibâr* adıyla mevcut bulunduğu da bu araştırmayla birlikte ortaya çıkmıştır.

I. Müntehab-ı Bahriyye ve Yazmalarına Dâir Önceki Bilgiler

Kâtib Çelebi, kendi kaleminden çıkan her üç hâl tercümesinde *Müntehab-ı Bahriyye*'den söz etmemiştir.² Onun diğer bir eseri olan *Tuhfetü'l-kibâr*'daki bir cümleyi³, *Müntehab-ı Bahriyye*'ye atıf olarak yorumlamak, yine Kâtib Çelebi'ye aid *Cihânnümâ*'ların muhtevaları göz önüne alındığında isabetli görünmez. Kâtib Çelebi'nin *Müntehab-ı Bahriyye*'ye otobiyografilerinde yer vermemesi ise istisna değildir; zîra bu yazılarında *İrşâdü'l-hayârâ*, *Tuhfetü'l-ahyâr* ve *Câmi'ü'l-mütûn* gibi isimlerini bildirmediği başka çalış-

² Kâtib Çelebi veya asıl adıyla Mustafa b. Abdullah'ın kendi kaleminden çıkan tercüme-i hâllerinin çeviri ve çeviriyazıları şu çalışmada aktarılmıştır: F. Sarıcaoğlu, "Kâtib Çelebi'nin Otobiyografileri", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi [=İÜEF], *Tarih Dergisi*, Prof. Dr. İsmet Miroğlu Hatıra Sayısı, 37(2002), 297-319.

³ "İstendil ... bu adaların isimleri ve resimleri yazılmışdur şerhi tatvile mü'eddi olmağla yazılmadı zîrâ maksûd Arnavud ve Bosna sevâhilini beyândur", *Tuhfetü'l-kibâr fî esfâri'l-bihâr*, Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. [=TSMK], *Revan Koleksiyonu*, nr. 1192, vr. 5a.

maları da bulunmaktadır. Bibliyografik kayıtların sıralandığı Osmanlı eserlerinde de *Müntehab-ı Bahriyye* adlı bir kitabın varlığına işaret eden bir bilgiye rastlanmaz.

Bununla beraber, bir Osmanlı müellifi Kâtib Çelebi'nin *Bahriyye* adlı bir eseri olduğunu, *Müntehab-ı Bahriyye* yerine müellifin ilk telif *Cihânnümâ*'sını tarif ve taysif ederek haber vermişti. Çalışmalarını büyük ölçüde Kâtib Çelebi'yi model alarak meydana getiren Şehrî-zâde Mehmed Said Efendi'nin *Tarih-i Nevpeydâ*'sındaki konuyla ilgili verdiği bilgi şu şekildedir: "*Bahriyye* tesmiye etdikleri mecmû'a ki yalnız iklim-i Rûm'dâ vâkı' memâlik ve büldân ve mecmû'-ı bihâr zikrindedir, hergiz nazîr-i nâ-yâb bir kitâb-ı müstetâbdır".⁴ Şehrî-zâde'nin bu şekilde tanımladığı eser, Kâtib Çelebi'nin başka bir çalışması olan ve Rumeli'nin tarihî coğrafyasının anlatıldığı ilk telif *Cihânnümâ*'dır ve *Müntehab-ı Bahriyye*'nin içeriğiyle ilgisi bulunmamaktadır. Mehmed Said Efendi'nin *Bahriyye* adını hangi malumata dayanarak kaydettiği bilinmemektedir. Şehrî-zâde'nin bu kaydını gören Tayyâr-zâde Ahmed Atâ, buradan iktibasla kendi eserinin kaynakları arasında Kâtib Çelebi'nin *Bahriyye*'sinin de bulunduğu belirtmiş⁵ ve nihayet Bursalı Mehmed Tâhir *Osmanlı Müellifleri*'nde Şehrî-zâde'nin az önce çeviriyazısı verilen satırlarını kendi yorumuyla aktarmıştır.⁶ Burada Mehmed Tâhir, *Tarih-i Nevpeydâ*'daki notları Kâtib Çelebi'nin *Tuhfetü'l-kibâr* adlı eseriyle ilişkilendirir. *Müntehab*'ın Revan Koleksiyonu'ndaki ikinci nüshasında kitabın adının "*Coğrafya-yı Bahriyye el-müsemmâ Tuhfetü'l-kibâr*" şeklinde tayin edilmesi, eseri göremeden/görmeden de onu böyle bir tarife yönlendirmiş olabilir.

Kâtib Çelebi'nin hayatı ve eserleri üzerindeki incelemeleriyle de tanınan Orhan Şaik Gökyay, bütün bu kayıtları okuduktan sonra Şehrî-zâde'nin *Bahriyye* için verdiği tarifi birinci telif *Cihânnümâ*'ya işaret etmesi sebebiyle ve Kâtib Çelebi'yi aid *Bahriyye* adlı bir yazmaya rastlayamaması do-

⁴ *Tarih-i Nevpeydâ*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, *Nadir Eserler Bölümü*, Türkçe Yazmalar, nr. 3291, vr. 19a.

⁵ "Kâtib Çelebi'nin Bahriyye nâm târihçesi", *Tarih-i Enderûn*, III, İstanbul 1291, 265.

⁶ "Bahriyye: Şehrî-zâde'nin ifâdesi olan <memâlik-i Osmâniyye'nin deniz ve memleketlerinden bâhis ...> olmak üzere Çelebi merhûmun *Tuhfetü'l-kibâr*'dan Bahriyye isminde başka bir eseri de olduğu Nevpeydâ'da mündericdir", *Kâtib Çelebi*, İstanbul 1331, 30. Krş. a.mlf., *Osmanlı Müellifleri*, III, İstanbul 1342, 131.

layısıyla, belirtilen kitabın Rumeli *Cihânnümâ*'sı olduğu sonucuna varmış⁷ ve âdeta konu burada kapanmıştır.

Müellif hattı *Müntehab-ı Bahriyye*'nin bulunduğu Âşir Efendi Kütüphanesi'nin Osmanlı döneminde yapılan kataloğunda (Devr-i Hamîdî fihristleri) eserin tanıtımı, ilk varaktaki başka bir elin kaleminden çıkan bir notta görüldüğü gibi, "*Kitâb fi'l-coğrafya*" şeklinde yapılmış ve müellif adı verilmemiştir.⁸ Süleymaniye Kütüphanesi Mustafa Âşir Efendi Koleksiyonu'nun *Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu* (TÜYATOK) serisinde çıkan kataloğunda ise, eserin müellifi olarak Kâtib Çelebi'nin adı geçmemekle birlikte, yazmanın unvanı, müellifin ilk varaktaki isimlendirmesinden hareketle "*Müntehab-ı Kitâb-ı Bahriye*" şeklinde tesbit edilmiştir.⁹

Diğer taraftan, *Müntehab-ı Bahriyye*'nin Kâtib Çelebi'nin kaleminden çıkan Âşir Efendi Koleksiyonu'ndaki nüshası, Pîrî Reîs *Kitâb-ı Bahriyye*'sinin birinci/ikinci telif nüshaları arasında veya onun değişik bir yazması olarak da gösterilmiştir.¹⁰ Âşir Efendi nüshasından sonra farkedilen *Müntehab-ı*

⁷ "Kâtip Çelebi Hayatı-Şahsiyeti-Eserleri", *Kâtip Çelebi Hayatı ve Eserleri Hakkında İncelemeler*, Ankara 1957, s. 73 ve n. 4.

⁸ *Defter-i Kütübhâne-i Âşir Efendi*, İstanbul 1306, 113. Cevdet Türkay, bu katalog bilgisini "müellifi Piri Reis" ilâvesiyle birlikte nakletmiştir, *İstanbul Kütübhanelerinde Osmanlı'lar Devrine Aid Türkçe-Arabca-Farsça Yazma ve Basma Coğrafya Eserleri Bibliyografyası*, İstanbul 1958, 42.

⁹ *Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu*, 34/4, *Süleymaniye Kütüphanesi Mustafa Âşir Efendi Koleksiyonu*, İstanbul 1994, 582.

¹⁰ "Bu nüsha Kitabülbahriyye meahaz itihaz edilerek vücuda getirilmiş haritalı bir coğrafyadır [*Kitâb-ı Bahriyye* ikinci telif nüshaları arasında]", Piri Reis, *Kitabı Bahriye*, önsöz Haydar Alpagot-Fevzi Kurdoğlu, indeks Fehmi Pekol, İstanbul 1935, xl; "Kemal Reisin o vakitki vaziyetini en iyi tesbit eden vasfı Süleymaniye Âşir Efendi kütüphanesinin (227) numarasında kayıtlı (Mü[n]tehabı bahriyei Piri Reis) mukaddemesinde buluyoruz: Kemal Reis o vakit devletin yalnız manevî yardımını ve himayesini gören bir (kâşifi bahr) idi", İbrahim Hakkı [Konyalı], *Topkapı Sarayında Deri Üzerinde Yapılmış Eski Haritalar*, İstanbul 1936, 10.

Afet İnan, bu nüshayı *Kitâb-ı Bahriyye*'nin ikinci telif yazmaları arasında sıralamış (*Pirî Reis'in Hayatı ve Eserleri Amerika'nın En Eski Haritaları*, Ankara 1983², 73), Mine E. Özen ise ilk telif nüshaları arasında ve buradan derleme olarak göstermiştir (*Pirî Reis and His Charts*, ed. N. Refioğlu, İstanbul 1998, 20). Yazmanın müntehab *Kitâb-ı Bahriyye* nüshası olarak tasnifi yakın zamandadır: Ekmeleddin İhsanoğlu-Ramazan Şeşen ve diğerl., *Osmanlı Coğrafya Literatürü Tarihi* (ed. E. İhsanoğlu), I, İstanbul 2000, 25. Öte yandan Pîrî Reîs'in eserleri üzerinde ayrıntılı ve ciddi araştırmaları bulunan Svat Soucek, Âşir Efendi'deki bu yazmayı, *Kitâb-ı Bahriyye* nüshaları listesinde göstermemiştir, "Islamic Charting in the Mediterranean", *The*

Bahriyye'nin TSMK, Revan Köşkü Koleksiyonu, nr.1640/1'deki haritasız kopyası ise "Mütenevvi Risaleler Mecmuaları" bölümünde ve Pîrî Reîs'in *Kitâb-ı Bahriyye*'sinden alınmış bir kısım tanımıyla kataloglanmıştır.¹¹

Müntehab-ı Bahriyye'nin ayırddilebilmesi ve değerlendirilebilmesi için, esere model olan Pîrî Reîs'in *Kitâb-ı Bahriyye*'sinin telif özelliklerini ve içeriğini kısaca tanıtmak faydalı olacaktır.

II. Pîrî Reîs'in *Kitâb-ı Bahriyye*'si

Dünyada en çok tanınan ve bilinen Osmanlı müellifi olan Pîrî Reîs'in (ö.1554)¹², ona şöhretini sağlayan dünya haritaları yanında Ege ve Akdeniz'in adalarını ve kıyılarındaki yerleşim yerlerini tasvir ettiği *Kitâb-ı Bahriyye*'si, coğrafya ve haritacılık tarihi başta olmak üzere değişik bilimlerin önde gelen kaynak eserleri arasında yer alır. Denizcilik kitabı anlamındaki *Kitâb-ı Bahriyye* bütünüyle düzyazı ve kısmen manzum olmak üzere iki telifi bulunan bir eserdir. Ege ve Akdeniz'in tam bir deniz atlası veya benzeri anlamda portolan atlası kimliğini taşıyan *Kitâb-ı Bahriyye*'deki haritalar hem gemicilerin kullanımı hem model alınarak yeni portolan, harita ve atlasların yapımı amacıyla uzun yıllar itibar görmüştü.

Pîrî Reîs *Kitâb-ı Bahriyye*'nin ilk telifini 927(12 Aralık 1520-30 Kasım 1521) yılında tamamlamıştır. *Kitâb-ı Bahriyye*'de karar kıldığı eserin adı, bu telifin mukaddimesinde "*Cezâ'ir-i Bahr-i Sefîd eşkâlî*", "*Eşkâl-i cezâyir ve sevâhil-i Bahr-i Sefîd*" şeklinde gösterilmiş, ancak bazı yazmalarında belirtildiği gibi, Kâtib Çelebi'den Bursalı Mehmed Tâhir'e kadar bir çok Osmanlı müellifi çalışmayı *Bahriyye* adıyla anmışlardır. Pîrî Reîs, *Kitâb-ı Bahriyye*'nin girişinde Kemal Reîs ve onun arkadaşlarıyla çıktıkları deniz seferlerinde eseri için malzeme toplamaya başladığını ve bu birikimlerini *armağan* olması düşüncesiyle kaleme aldığını bildirmektedir. 17 Şevval 926 (30 Eylül

History of Cartography, II/1, *Cartography in the Traditional Islamic and South Asian Societies*, ed. J. B. Harley-D. Woodward, Chicago-Londra 1992, 290-292.

¹¹ Fehmi Edhem Karatay, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu*, II, İstanbul 1961, 350.

¹² Biyografisi için bkz. Svat Soucek, "Pîrî Re'îs", *ET*², VIII, 308-309; Fuad Ezgü, "Pîrî Reîs", *İA*, IX, 561-563; Cengiz Orhonlu, "Hint Kapdanlığı ve Pîrî Reîs", *Belleten*, XXXIV/134(1970), 235-254; Klaus Kreiser, "Pîrî Re'îs", *Lexikon zur Geschichte der Kartographie* (ed. I. Kretschmer-J. Dörflinger-F. Wawrik), II, Viyana 1986, 607-609; *Reprint of Studies on the Ottoman Cartographers Pîrî Re'îs (d. 1554) and Hağgi Ahmad (d. about 1560)*, ed. Fuat Sezgin, Frankfurt 1992.

1520)'de tahta çıkan yeni padişah Kanunî Sultan Süleyman'a sunulmak tasavvuruyla meydana getirilen, ancak takdim edilemeyen eser Gelibolu'da hazırlanmıştır. Kitabın yazılış yöntemini “*evvel şerhleri yazılıp ba’dehu olmahalleri ve şekilleri resm olundı*” ifadesiyle açıklayan Pîrî Reîs¹³, Bozcaada'dan itibaren ada ve kıyıların tarihî coğrafyası hakkında bilgiler vermektedir. Bütünüyle düzyazı olan bu telifte aid 120-134 haritalı nüshaları bugüne ulaşan *Kitâb-ı Bahriyye*'nin, birinci ve ikinci telifler, yalnız harita ve yalnız metin başlıklarıyla tasnifleri yapılmaya çalışılan yurtiçi ve dışındaki yaklaşık 60 yazması arasından 25'i birinci telif nüshasıdır. İkinci telifin özellikle manzum bölümleri Seyyid Muradî'nin kaleminden çıktığı için birinci telif *Kitâb-ı Bahriyye*, Pîrî Reîs'in kalemini daha çok yansıtmaması bakımından önemlidir.

1524-1525 tarihli Mısır seferinde kılavuz olarak yanında bulunduğu Sadriâzam Damad İbrahim Paşa'nın görüp beğendiği *Kitâb-ı Bahriyye*, temize çekilerek padişaha sunulması teklifi üzerine yeniden ele alınmış ve manzum kısımlar *Gazevât-ı Hayreddîn Paşa* adlı eserin de sahibi olan Seyyid Muradî tarafından inşâ edilerek bu sadrazam aracılığıyla Kanunî'ye takdim olunmuştur. 932 (18 Ekim 1525-7 Ekim 1526) yılında tamamlanan bu ikinci telifde yine esas malzeme Pîrî Reîs'e aittir ve manzum bölümleri doğrudan Muradî'nin kaleminden çıktığı ifade edilen eserin son şeklini alıncaya kadar birtakım değişikliklere uğradığı anlaşılmaktadır.¹⁴ *Kitâb-ı Bahriyye*'nin her iki telifi arasında yapılan karşılaştırmalar, Seyyid Muradî'nin etkisinin veya bir bakıma redaksiyonunun metnin ve fasılların düzenini de kapsadığını göstermektedir.

Kitâb-ı Bahriyye'nin ikinci telifinde dua cümlelerinin, telif ve takdim meselesinin, Kemal Reîs ve kendi hayatıyla ilgili bilgilerin sıralanması ardından fırtınalar, rüzgârlar, pusula ve haritanın açıklanması ile denizler ve Christopher Columbus/Kristof Kolomb'un keşifleri, 23 fasıl 972 beyitlik manzum bölümde yer almaktadır. 209 fasıl olan asıl mensur metin, “Sultâniyye” ve “Kilîdü'l-bahr” ile Çanakkale Boğazı ve önündeki adaların anlatımıyla başlamaktadır. Pîrî Reîs'in kuzeyden bakıldığında esas olarak sağ yönü izleyerek Ege ve Akdeniz'i anlattığı görülür. Çanakkale Boğazı'nın karşı sahilleri, Selanik Körfezi, Eğriboz Adası ve Tesalya kıyıları, karşı yakadaki

¹³ Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, *Hüsrev Paşa Koleksiyonu*, nr. 272, vr. 2b.

¹⁴ Hüseyin G. Yurdaydın, “Kitâb-ı Bahriyye'nin Telifi Meselesi”, *Ankara Üniversitesi, Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi*, X/1-2(1952), 143-146; a. mlf., “Muradî ve Eserleri”, *Belleten*, XXVII/107(1963), 453-466.

Midilli adası ve yakın sahilinden sonra Marmaris'in anlatımı ile devam eden *Kitâb-ı Bahriyye*'de, Mora yarımadasını müteakib Adriyatik denizi, Katalan adaları ve kıyıları izlenerek Sebte/Septe Boğazı'ndan Kuzey Afrika'ya geçilmiş, oradan Mısır ve Nil, Şam, Kıbrıs, Karaman ve Antalya anlatılarak tekrar Marmaris'e dönmüş ve böylece Akdeniz havzası bitirilmiştir. Daha sonra Kerpe ve Girid adaları ile yazılmayan diğer Ege adaları tasvir edilmiş ve yine Çanakkale boğazı civarına, Saroz körfezine gelinerek asıl metin tamamlanmıştır. 91 beyitlik manzum hatimede ise İbrahim Paşa ile yapılan Mısır yolculuğu ve eserin takdim edilmesi olayı anlatılır. Bütün ayrıntıların haritalarda belirtilemeyeceği düşüncesi eserin telif sebepleri arasındadır ve Pîrî Reîs, *Kitâb-ı Bahriyye*'sini "kimesne bu misâlde müfîd yâdigâr eylememişdir" sözleriyle savunmaktadır. Tasvirli haritalarında önemli binaların resimlerine yer verilen *Kitâb-ı Bahriyye*'de coğrafî ve tarihî bilgiler sıralanmakta ve ez-cümle sığ yerler, kumsallar, güvenli limanlar, kayalıklar, seyre uygun mevsimler ve yönler, su kaynakları ile yerleşim yerleri, tıpkı portolanlarda olduğu gibi özenle belirtilmektedir. *Kitâb-ı Bahriyye* bütün bu özellikleriyle ilk Osmanlı deniz atlası veya portolanı/portolan atlası olarak görülebilir. İkinci telifte aid bazı nüshalarının sonunda ilk telifteki gibi Marmara adalarının haritaları yer almaktadır.¹⁵

Her iki telif arasındaki temel farklılıklar ise ilk telifde olmayan manzum bölümler ve hatimeyle "*der-beyân-ı sebab-i nesir*" gibi metinlerin ikinci telifde yer alması; birinci telif nüshalarında en çok 134 olan harita sayısının ikincisinde 223'e ulaşması; ikinci telifin padişaha takdimi; ilk telifteki tasvirler Bozcaada'dan başlayıp Kızıldadalarda son bulurken, ikincisinde "Sultâniyye" ve "Kilîdü'l-bahr"den başlayıp Saroz körfezi ile bitmesi; önce Kemal Reîs'in "*hemşîre-zâde*"si olarak kendisini tanıtan müellifin dünya haritalarındaki gibi ikinci telifde onun "*birâder-zâde*"si olduğunu belirtmesi ve ikinci telifin haritalarında yeni ayrıntıların gösterilmesidir.

Kitâb-ı Bahriyye'nin ilk telifinde Akdeniz'de bir gemici, ikincisinde ise Osmanlı hizmetindeki bir kaptanın bakış açısı hâkimdir.¹⁶ Askerî ihtiyaçların önplana alındığı ve haritalarda bu tür yapıların gösterildiği *Kitâb-ı Bahriyye*,

¹⁵ *Kitâb-ı Bahriyye*'lerdeki ilâve haritalar ve bir listesi için bkz. Thomas D. Goodrich, "Supplemental Maps in the Kitâb-ı Bahriyye of Piri Reis", *Archivum Ottomanicum*, 13(1994), 117-139.

¹⁶ S. Soucek, "İnebahtı Savaşı (1571) Hakkında Bazı Mülâhazalar", *İÜEF Tarih Enstitüsü Dergisi*, 4-5(1974), 41.

Ege ve Akdeniz'deki Osmanlı gücünün görünümünü, Kıbrıs ve Girid gibi fethedilmemiş adalar hakkında belirtilen malumat ile beraber bir ölçüde bu yerler hakkındaki resmî bilgilerin seviyesini yansıtmaktadır. Pîrî Reîs'i böyle bir eser telifine sevk eden unsurlar arasında kuşkusuz, Venedikliler ve İspanyollar ile Akdeniz'de girilen hâkimiyet mücadelesinin yansıması da bulunmaktadır. Eserde, Kemal Reîs'in ve dolaylı olarak Barboros kardeşlerin denizlerdeki maceraları da yer alır. Kullanılan arkaik Türkçe kelimeler sebebiyle de değerli olan *Kitâb-ı Bahriyye*, dönemin gemi türleri ve denizciliğiyle ilgili istilahları ihtive eden içeren kaynak eserler arasındadır. Amerika'nın keşfini bildiren, Akdeniz'deki yerlerin ilk Türkçe adlarını veren ve dünyanın küre şeklinde olduğunu duyuran öncü bir eserdir. Pîrî Reîs, Portekizli bir papaz tarafından yapılmış olan bir yerküreyi gördüğünü de belirtir. Bu küre, günümüze ulaşan en eski tarihli örneğin sahibi olan Nürnbergli Martin Behaim'in 1492'de yaptığı yerkürenin bir kopyası olmalıdır.¹⁷

Kitâb-ı Bahriyye'nin kaynakları arasında, muhtemelen, Akdeniz'de elden ele dolaşan bazı İtalyan, Katalan ve Portekiz portolanları ile XV. yüzyıl ortalarına aid İtalyan ada kitapları (= *isolario*) bulunmaktadır. Ege Denizi adaları için Bartolommeo'nun adakitabı (Venedik 1484-1486), şekil ve üslub benzerlikleri dolayısıyla C. Boundelmonte'nin başlattığı ve B. Bartolommeo dalli Sonetti ile B. Bordone'nin geliştirdiği çalışmalar, muhtemel kaydıyla bu kaynaklar arasında belirtilir. Burada söz konusu edilen özellikle Adriyatik Denizi, İtalyan yarımadası, Sicilya ve Fransa kıyılarıdır.¹⁸

Bahriyye'nin tüm yazmalarındaki minyatürlü haritalarda hangi nakkaşların imzasının bulunduğu, haritaları kimlerin çizdiği, eserin aslında olmayıp bazı nüshalarının sonlarında yer alan İstanbul harita-planlarının kaynakları ve bunların ne ölçüde Pîrî Reîs'e aid olduğu halen araştırılmaktadır. İkinci telif yazmalarında harita sayısı genelde 210 olan *Kitâb-ı Bahriyye*'nin, Kanunî'ye sunulması muhtemel görünen nüshası 215 haritalıdır¹⁹ ve Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine Koleksiyonu, nr. 642'de bulunmaktadır. Aynı kütüphane, Revan Koleksiyonu, nr. 1633'de, sayısı 223 olarak tesbit edilen

¹⁷ A. Adnan Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim* (haz. A. Kazancıgil-S. Tekeli), İstanbul 1982⁴, 74-83.

¹⁸ Soucek, "Islamic Charting in the Mediterranean", 277-279.

¹⁹ Krş. E. H. van de Waal, "Manuscript Maps in the Topkapı Saray Library, Istanbul", *Imago Mundi*, sayı 23 (1969), 83.

haritalarından günümüze 205 harita intikali örneğinde olduğu gibi²⁰ diğer Osmanlı coğrafya eserlerine benzer şekilde *Bahriyye* nüshalarındaki haritaların eksilmesi de söz konusudur. *Kitâb-ı Bahriyye* yazmalarında müstensihlerin veya mukabelecilerin ilâveleri de göze çarpar. *Bahriyye*'nin filolojik özellikler ihmal edilmeden telifleri ve haritalarına göre ilmi neşirlerinin yapılması bir ihtiyaçtır.

Kitâb-ı Bahriyye'nin ikinci telifine aid olan ve yayımlayanlar tarafından "en tam ve mükemmeli" görülmesi sebebiyle seçildiği belirtilen, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Ayasofya Koleksiyonu, nr. 2612'deki 218 haritalı 753 sahifelik harekeli nüsha tıpkıbasımlarıyla birlikte iki kez yayımlanmıştır.²¹ İlki Türk Tarihi Araştırma Kurumu, ikincisi Tarih Araştırmaları Vakfı tarafından yapılan bu yayınlardan sonra Pîrî Reis'in eserinin Kanunî Sultan Süleyman'a takdim için hazırlanan TSMK, Hazine Koleksiyonu, nr. 642'deki nüsha, Denizcilik Müsteşarlığı adına, bazı varakların atlandığı tıpkıbasımıyla birlikte ilk kez neşredilmiştir.²²

Bugüne gelindiğinde hemen hemen Akdeniz'deki bütün ülkelerin dillerinde tam ya da kısmî çevirileri yapılmış ve hakkında geniş incelemeler kaleme alınmış *Kitâb-ı Bahriyye*'nin²³, Bologna ve Dresden'deki ilk telifine aid

²⁰ Thomas D. Goodrich, "Old Maps in the Library of Topkapı Palace in Istanbul", *Imago Mundi*, 45(1993), 132. Goodrich, kütüphane kataloğunu hazırlayan Karatay'ın kitabında, yazmadaki harita sayısının 223 olarak belirtildiğini, ancak nüshada 205 harita kaldığını tesbit etmiştir. Bagrow'un aktardığı 233 sayısı ise Karatay'ın çalışması kullanılırken yapılan bir yanlışlık olmalıdır.

²¹ 1. *Pîri Reis, Kitabı Bahriye*, önsöz Haydar Alpagot-Fevzi Kurdoğlu, indeks Fehmi Pekol, İstanbul 1935; ikinci baskı: Ankara 2002; 2. *Pîri Reis, Kitab-ı Bahriye*, I-IV, ed. Ertuğrul Z. Ökte, çeviriyazı Vahit Çabuk, modern Türkçe: V. Çabuk-Tülây Duran, İngilizce'ye çeviri: Robert Bragner, Sunuş Mert Bayat, Kültür ve Turizm Bakanlığı-Tarih Araştırmaları Vakfı, Ankara 1988-1991; sadeleştirme: *Kitâb-ı Bahriyye Denizcilik Kitabı Pîri Reis*, haz. Yavuz Senemoğlu, I-II, İstanbul [1974].

²² Pîrî Reis, *Kitab-ı Bahriye/Book of Navigation*, Ankara 2002. Söz konusu nüshanın seçiliş sebebi ve özellikleri üzerinde durulmamıştır. Eser için ayrıca bkz. F. Sancaoğlu, "Kitâb-ı Bahriyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* [=DİA], XXVI, 73-75.

²³ Hans Joachim Kissling, "Zur Beschreibung des Rhône-Deltas in der Bahriyye des Pîri-Re'is", *İÜEF İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, VI/1-4(1973), 279-287; Fujio Mitsuhashi, "A Study of the 'Çin Deniz' in the 'Kitab-ı Bahriye' Compiled by Pîri Reis", *İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan*, Ankara 1976, 365-374; A. Bausani, "L'Italia nel Kitab-ı Bahriyye di Pîri Reis", *Il Velro, Revista della Civiltà Italiana*, XXIII/2-4(1979), 173-196; Robert Mantran, "La Description des Côtes Méditerranéennes de la France dans le Kitâb-ı Bahriyye de Pîri Reis", *Revue de*

nüşhalarını Almanca'ya çevirip ilk kez yayımlayan Paul Kahle, birinci kısımdan sonraki bahislerin çevirisinde ikinci versiyonu esas almıştır.²⁴ Eserin Fransızca'ya özet çevirisi ise erken bir tarihte, 1756 yılında D. D. Cardonne tarafından *Le Flambeau de la Méditerranée* adıyla yapılmış, ancak çalışma yazma halinde kalmıştır.²⁵ Birkaç yıl önce de Dimitris Loupis, *Kitâb-ı Bahriyye*'nin Yunanistan, Ege Denizi ve adalarla ilgili bölümlerini Yunanca'ya çevirmiştir.²⁶

Pîrî Reîs'in *Kitâb-ı Bahriyye*'si, Kâtib Çelebi'nin *Tuhfetü'l-kibâr ve Cihânnümâ*'larına, Evliyâ Çelebi'nin *Seyâhatnâmesi*'ne, Bartınlı İbrahim Hamdi'nin *Atlası*'na ve daha pek çok Osmanlı tarihî coğrafya eserine kaynaklık etmiş, özellikle haritaları birtakım değişikliklerle ayrı ayrı deniz haritaları için model oluşturmuştur. Bunlardan biri, Seyyid Nuh'un *Deniz Kitâbı* ve *Kitâbu Bahri'l-esved ve'l-ebiyad* adlarıyla iki kez isimlendirdiği eserdir ve *Bahriyye*'nin âdeta üçüncü versiyonu gibi kabul edilmektedir. Karadeniz'in de anlatıldığı *Deniz Kitâbı*'nın Bologna Üniversitesi Kütüphanesi'ndeki yegâne nüshası, bir incelemeyle birlikte siyah-beyaz tıpkıbasım olarak yayımlanmıştır.²⁷ 1648-1650 yılları arasında meydana getirildiği tahmin edilen Seyyid Nûh'un çalışması, Karadeniz ve Akdeniz limanlarının kaleler dikkate alınarak resmedilmiş olan 203 portolanını ihtiva etmektedir. Bu nüshanın tarihçesi üzerinde yapılan son bir çalışmada, *Deniz Kitâbı*'nın, *Kitâb-ı Bahriyye*'nin ikinci telifini yansıtan *Harîta-i ekalîm* adlı metinsiz ve anonim eserin bir kopyası olabileceği üzerinde durulmuştur.²⁸ TSMK'daki 95 varaklık *Harîta-i ekalîm*'de ilk harita Boğazönü adalarıyla ilgilidir ve eser Marmaris

²⁴ *l'Occident Musulman et de la Méditerranée*, 39(1985), 69-78; Emel Esin, "La Description des Côtes Algériennes de Pîrî Re'îs", *Studies on Turkish-Arab Relations*, 1986, 47-60.

²⁴ *Pîrî Re'îs, Bahrîje. Ein türkisches Segelhandbuch für das Mittelländische Meer vom Jahre 1521*, (ed. ve çev. Paul Kahle), I-II, Berlin-Leipzig 1926-1927. Bu neşir hakkındaki tanıtımlar için bkz. Franz Taeschner, *Der Islam*, XVII(1928), 113-117; Fuad Köprülü, *Türkiyat Mecmuası*, II(1928), 506-508.

²⁵ Paris, Bibliothèque Nationale, F. F. 22279; Adıvar, *a.g.e.*, 74.

²⁶ D. Loupis, "Ottoman Nautical Charting and Miniature Painting: Technology and Aesthetics", *M. Uğur Derman Armağanı, Altmışbeşinci Yaşı Münasebetiyle Sunulmuş Tebliğler, M. Uğur Derman Festschrift Papers Presented on the Occasion of his Sixty-fifth Birthday*, İstanbul 2000, 382-383, 388-390.

²⁷ Biblioteca Universitaria, MS. 3609; Hans J. Kissling, *Der See-Atlas des Sejjid Nûh*, Münih 1966.

²⁸ Aygül Ağır, "Seyyid Nuh'un Venedik Haritası", *Semra Ögel'e Armağan, Mimarlık ve Sanat Tarihi Yazıları*, İstanbul 2000, 11-12.

Limanı haritası ile tamamlanan 188 renkli portolanı ihtiva etmektedir.²⁹ Her iki eserdeki haritalarla birlikte, yer adlarının harekesiz ve yazı şekli olarak da benzer oluşu söz konusu keşfi güçlendirmekte ancak Seyyid Nuh'un kimliği, *Harîta-i ekalîm*'in XVIII. yüzyıl çeviri haritalarıyla mukayesesi ve atlaslara hangi kalemlerin müdahale ettiği gibi konular dâha ayrıntılı çalışmaları gerektirmektedir. Pîrî Reîs'in eserindeki haritalar esas alınarak küçük ölçekli bazı değişikliklerle meydana getirilmiş olan başka portolan örnekleri de bulunmaktadır.³⁰

III. Kâtib Çelebi'nin *Müntehab-ı Bahriyye*'si

Müntehab-ı Bahriyye ile ilgili temel bilgilerin aktarılmasından önce akla gelebilecek iki suali tartışmak yararlı olacaktır. Bunlardan ilki, *Müntehab-ı Bahriyye*'nin kesin bir biçimde Kâtib Çelebi'ye aid oluşunun hangi ölçüler ve bilgiler çerçevesinde tesbit edildiği, ikinci ise *Müntehab-ı Bahriyye*'nin eserden daha çok bir mecmua veya önçalışma olarak görülüp görülemeyeceğidir. Kâtib Çelebi'nin eserlerinin ve müellif nüshalarının özellikleri, onun hattı, imlâsı, üslûbu, kaynaklarını seçiş ve işleyiş şekilleri ve bu minvaldeki türlü konular, 1950'li yıllardan itibaren ciddi sûrette araştırılmış ve çok sayıda yayına konu olmuştur. Burada, bilinenlerin tekrarından kaçınılmaya çalışılarak maksada yönelik bilgiler üzerinde durulmaktadır.

²⁹ Bağdad Koleksiyonu, nr. 338.

³⁰ Svat Soucek, *Piri Reis and Turkish Mapmaking after Columbus: The Khalili Portolan Atlas*, Oxford 1996², 115-120, 128-132. Öte yandan Dimitris Loupis, Roma'da farketdiği ve Borgiano Portolanları olarak adlandırdığı Ege Denizi ve adalarıyla ilgili 36 varaklık anonim bir metin üzerindeki ilk incelemelerinde, çalışmanın *Kitâb-ı Bahriyye* ile hiçbir ilgisinin bulunmadığına ve yazmanın XVIII. yüzyılın ikinci yarısına aid olabileceğine işaret etmektedir, "Piri Reis'i Yok Sayan Bir Osmanlı Portolan Metni", çev. Ekin Uşşaklı, *Kebikeç*, 16(2003), 461-470. Yazmanın ilk kısmından aktarılan bir paragraflık metinde, kullanılan üslûb ve kelimeler (vardur, dirler, gidilür, eylemiyeler, sığdur, gibi) ilk kez Pîrî Reîs'le birlikte Osmanlı deniz harita ve coğrafyalarında görülür. Şüphesiz Osmanlı reislerinin kullandıkları talimatlar birbirine yakındır, ancak bu coğrafyayla ilgili Osmanlı literatüründe, müellifi bilinen temel eser *Kitâb-ı Bahriyye*'dir. Yazmanın tam metni görüldükten sonra daha doğru bir sonuca ulaşmanın mümkün olduğu bilinmekle birlikte, makaleye yansıtılan muhteva ve iktibas edilen satırlar, söz konusu portolan metninin Pîrî Reîs'le hiçbir ilgisinin bulunmadığı hükmünü zorlaştırır. Loupis de bunu "elimizdeki portolan ... eski geleneğin son örneklerinden biridir" (s. 469) sözleriyle teyid etmektedir.

Müntehab-ı Bahriyye'de Kâtib Çelebi veya Mustafa bin Abdullah adına rastlanmayışı ve Kâtib Çelebi'nin otobiyografilerinde bu eserin ismini bildirmemesi, esâsen, *Müntehab-ı Bahriyye*'nin bugüne kadar gözlerden kaçmasının sebebidir. Eserin Kâtib Çelebi'ye aidiyetine dâir ilk ipucu yazı şeklidir. *Müntehab-ı Bahriyye*'nin Süleymaniye-Âşir Efendi'deki nüshasındaki talik hattı, Kâtib Çelebi'nin müellif müsveddesi olarak günümüze ulaşan diğer eserlerinin (*Keşfu'z-zunûn*, *Cihânnümâ*'lar, *Levâmi' u'n-nûr*, *Sullemü'l-vusûl* vb.) hattı ile aynıdır.³¹ Kâtib Çelebi'nin diğer kitaplarında görülen temel özelliklerden, kullandığı dil (şâde ve açık Türkçe), tahrir üslûbu (öz ve zengin bilgi), tashih ve ilâve biçimleri (sahh ve minhuların kullanımı) *Müntehab-ı Bahriyye*'de de izlenir.

Müntehab-ı Bahriyye'de gösterilen ve yararlanılan kaynak eserler, *Cihânnümâ*'ların ve *Tuhfetü'l-kibâr*'ın da kaynaklarını oluşturur. *Müntehab-ı Bahriyye*'deki bir takım bilgiler ve haritalar *Cihânnümâ*'larda ve *Tuhfetü'l-kibâr*'da da yer almaktadır. Aynı şekilde, *Müntehab-ı Bahriyye*'de Pîrî Reîs ve *Kitâb-ı Bahriyye* tanıtılırken sıralan bilgiler, üç beş kelime değişiklikle Kâtib Çelebi'nin hem coğrafya eserlerinde hem de bibliyografik eserlerinde tekrarlanır.

Müntehab-ı Bahriyye'nin Kâtib Çelebi'nin bir kitabı olduğunu tartışmadan tümüyle uzak tutacak diğer bir özellik de eserin yazıldığı tarihtir.

³¹ Kâtib Çelebi'nin yazı şeklinin görülebileceği, onun bazı eserlerinin kendi kaleminden çıkan nüshaları burada belirtilebilir: *Süllemü'l-vusûl ilâ tabakâti'l-fuhûl*, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, *Şehîd Ali Paşa Koleksiyonu*, nr. 1887; *Keşfu'z-zunûn an esâmi'l-kütübi ve'l-fünûn*, Millet Yazma Eser Kütüphanesi, Cârullah Veliyüddin Efendi Koleksiyonu, nr. 1619; *aynı eser*, TSMK, *Revan Koleksiyonu*, nr. 2059; *Fezleke*, Âtîf Efendi Yazma Eser Kütüphanesi, nr. 1914; ilk telif *Cihânnümâ*, Viyana, Österreichische Nationalbibliothek, Mxt. 389; ikinci telif *Cihânnümâ*, TSMK, *Revan Koleksiyonu*, nr. 1624/I; *Tuhfetü'l-kibâr fî esfâri'l-bihâr*, TSMK, *Revan Koleksiyonu*, nr. 1192 (derkenâr); *Levâmi' u'n-nûr fî zulumâti Atlas minor*, Nûrîosmaniye Yazma Eser Ktp., nr. 2998; *Takvîmü't-tevârîh*, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, *Esad Efendi Koleksiyonu*, nr. 2399; *Fezleketü'l-akvâl*, Bayezid Devlet Kütüphanesi, *Nadir Eserler Bölümü*, nr. 10318; *Câmi' u'l-mütân min celli'l-fünûn*, TSMK, *Emânet Hazinesi Koleksiyonu*, nr. 1763; *Dürrü müntesire ve gurerü müntesire*, Nûrîosmaniye Yazma Eser Ktp., nr. 4949. Kâtib Çelebi'nin daha başka eserlerinin nüshaları ve ona aid derkenârları ihtiva eden bir takım yazmalar da sıralanarak liste uzatılabilir. Kâtib Çelebi'nin hattını gösteren fotokopyalar için bkz. *Keşfu'z-zunûn an esâmi'l-kütübi ve'l-fünûn* (müellif nüshasından neşr. M. Ş. Yaltkaya- R. Bilge), I, İstanbul 1971², 18-20; Eleazar Birnbaum, "The Questing Mind: Kâtib Çelebi, 1609-57 A Chapter in Ottoman Intellectual History", *Corolla Torontonensis: Studies in Honour of Ronald Morton Smith* (ed. E. Robbins-S. Sandahl), Toronto 1994, 146, 150; "Kâtib Çelebi'nin Otobiyografileri", 318-319.

Müntehab'da bildirilen eserin tamamlanma tarihi (Evâhır-ı 1055/ 21 Ekim 1645-16 Şubat 1646), Kâtib Çelebi'nin aynı yıldaki Girid seferi dolayısıyla bu yolda çalışmalar yaptığını belirttiği bir dönemdir.³² Müellifin beyanları ve eserin muhtevası uyusmaktadır. Bu tarihlerde haritalı coğrafya çalışması yapan Kâtib Çelebi'den başka bir Osmanlı müellifini de henüz bilmiyoruz.

Müntehab-ı Bahriyye'nin ikinci nüshası da (TSMK, *Revan Koleksiyonu*, nr. 1640/1), Kâtib Çelebi'ye aid *Tuhfetü'l-kibâr*'ın öncesinde yer almaktadır. Kâtib Çelebi'nin özellikle müsveddeleriyle bugüne ulaşan bir çok eserinin varsa mukaddimelerinde veya derkenarlarında kendisini tanıtmadığı, bu yazmaların ancak satın alındıktan/ele geçtikten sonra ona atıflar yapıldığı da bilinmektedir. *Müntehab-ı Bahriyye*'de bu türden bir izah bulunmadığı için eser fark edilememiştir. Kâtib Çelebi'nin hattıyla yazılı olup, bugün tek nüshasıyla mevcut bulunan ona aid eserlerin sayısı da beşten fazladır.

Müntehab-ı Bahriyye'nin bir eserden daha çok mecmua veya bir başka coğrafya eseri için hazırlanan önçalışma olması da ihtimal dışıdır. Kâtib Çelebi'nin kaleminden çıkan Âşir Efendi Koleksiyonu'ndaki *Müntehab-ı Bahriyye*, adı veya unvanı, kırmızı mürekkebe ile yazılan veya işaretlenen fasıl ve bâbları, hâtimesi ve tamamlanma tarihi, yüze yakın haritası, çerçevesi metni ve daha önemlisi temize çekilmiş ikinci nüshası bulunan bir eserdir. Adı ve hemen hemen tüm rükünleri var olan iki nüshalı bir eserin, mecmua/özel notlar veya önçalışma olması düşünülemez. Yüze yakın harita çizimi, çerçevesi metinleri ile tamamlanma tarihi, başlıbaşına bir ölçü olarak görülebilir.

Aşağıda temas edileceği üzere, *Müntehab-ı Bahriyye*'de tam bir mukaddimenin bulunmaması Kâtib Çelebi'nin tahrir özellikleriyle ilgilidir ve başka örnekleri de bulunmaktadır. Burada *Cihânnümâ*'daki otobiyografisinde yer alan cümleler hatırlanabilir: "... 'ilm-i hurûf ve esmâ ve havâss ve reml ve vefk ve tıb ve nirencât ve sâ'ir 'ulûm-ı garîbede dahi tahrîrler ve tassarruflar eyledi. Te'lîf ve tahrîrlerini kimi tamâm olup beyaza çıkıdı ve kimi dahi nâ-tamâmdur".³³ Kâtib Çelebi'nin bazı yazmalarını terekesinden satın almış olan Vişne-zâde Mehmed İzzetî'nin notları da konunun anlaşılmasını kolaylaştırabilir: "... 'ilm-i şerîfe kemâl-i hırsından nâşî te'lîfât ve

³² "Bin elli beşde Girid seferleri zuhûr idüp, ol takrîble kürre-i zemîn ve deryâ ve kara rüsûmuna selefde olan meyl-i tabî hasebi ile ikbâl olunup, hârtı resmi nice olur ve ol vâdîde yazılıp çizilen kütüb ve resâ'il nedür, bi't-tamâm görüldi", Fikret Sarıcaoğlu, "Kâtib Çelebi'nin Otobiyografileri", 312.

³³ "Kâtib Çelebi'nin Otobiyografileri", 305.

*tasnîfâtının ekseri nâkıs ve nâ-tamâm kalmışdır. Birini tamâm itmedin birine dahi şurû' iderdi ve şürû' itdiği gibi dibâçe idüp fusûl ve ebvâb ve isim ta'yîn idermiş ... Kesret-i kitâbeti hûd bir mertebede imiş ki ta'yîn olunmaz. Ne'fice-i kelâm bir müddet dahi mu'ammer olsa nice âsâr-ı celîleye muvaffak olur ve ol nâ-tamâmları cümle tekmîl iderdi".³⁴ Kâtib Çelebi ve Vişne-zâde'nin sözlerini, bugüne ulaşan eserler de doğrulamaktadır. Müellifin hayatda iken temize çekilerek son şekli verilmiş, baştan sona tam olan eserlerinin sayısı birkaç adettir. Bunlardan biri olan *Tuhfetü'l-kibâr*'ın, beyaza çıkmış nüshasında bile Kâtib Çelebi'nin tashih ve ya ilâvelerini gösteren kenar notları bulunmaktadır.*

Müntehab-ı Bahriyye ile karşılaştırılmasını kolaylaştırmak amacıyla Kâtib Çelebi'nin eserlerinin müellif nüshalarındaki/avtograf yazmalarındaki şekil özelliklerine bakılabilir. Arapça *Fezleke* olarak tanınan *Fezleketü'l-akvâl* müsveddedir ve tek nüshadır. Türkçe *Fezleke*'nin müellif müsveddesinin mukaddimesi, *Takvîmü't-tevârîh*'in hatîmesi yoktur. *Süllemü'l-vusûl* gibi *Dürer-i müntesire* de tamamlanmamıştır. *Cihânnümâ*'ların mukaddime ve hatimeler eksiktir ve bitirilememiştir. *Tuhfetü'l-ahyâr* ve *Takvîmü't-tevârîh*'in yine hatimesi yoktur. Daha başka örnekler de aktarılabilir. Bütün bu özellikleriyle birlikte, Kâtib Çelebi'nin eserlerinin yüzlerce nüshası, İbrahim Müteferrika'dan itibaren İstanbul'da ve diğer dillere tercüme edilerek başka şehirlerde yapılmış neşirleri bulunmaktadır.³⁵ Özellikle yayımlanmamış eserlerinin neşrine yönelik hazırlıkların da çeşitli kurum ve araştırmacıların gündeminde olduğu bilinmektedir.

³⁴ *Cihânnümâ*, TSMK, *Revan Koleksiyonu*, nr. 1624/1, vr. 1a. Vişne-zâde Mehmed İzzetî, *Cihânnümâ*'nın sahiplik bildiren ilk varağında olduğu gibi, Kâtib Çelebi'nin terekesinden satın aldığı diğer bir eser olan *Levâmi' u'n-nûr* (Nûriôsmaniye Yazma Eser Ktp., nr. 2998)'un temellük varağına da *Mizânü'l-hakk*'daki otobiyografik satırları kopyalamış ve onun hakkında kendi bildiklerini aktarmıştır. Ancak, "Musannif-i kitâb" yerine "Mütercim-i kitâb" girişiyle başlayan bu yaprak yüzü, muhtemelen yeni bir temellük varağı oluşturmak düşüncesiyle, kağıd yapıştırılarak kapatılmıştır ve satırların pek azı okunabilmektedir. Yeni temellük varağında, sahifeyi dolduracak bir şekilde vakıf olduğunu bildiren ifadeler ve mühür görünmektedir. Şeyhülislâm Yahya Efendi'nin yeğeni olan Vişne-zâde Mehmed İzzetî, en son Rumeli kazaskerliğinde bulunmuş ve 13 Şevval 1092/26 Ekim 1681'de vefât etmişti. Hayatı için bkz. Murad Özmen, *Vişne-zâde Mehmed İzzetî, Hayatı, Eserleri ve Edebî Şahsiyeti*, Mezuniyet Tezi (1960-1961), İ.Ü. Türkiyat Enstitüsü Ktp., nr. 549, s. 6-18.

³⁵ Kâtib Çelebi'nin tüm eserlerinin içerikleri, yazmaları, basmaları, tercümeleri ve diğer temel bilgiler için bkz. Gökyay, *a.g.m.*, 40-90.

1. Eserin Adı ve Telif Tarihi

Kâtib Çelebi'nin kendi kalemıyla ve kırmızı mürekkebe kullanarak eserine verdiği isim "*Müntehab-ı Bahriyye-i Pîrî Re'îs bin el-Hâc Mehmed Re'îs hemşîre-zâde-i Kemâl Re'îs*"dir.³⁶ Bu kayıt, Rêvan Köşkü koleksiyonundaki diğer nüshaya aktarılmamıştır ve burada eserin adı, muhtemelen aynı yazmanın ikinci bölümünde *Tuhfetü'l-kibâr*'ın yer alması sebebiyle, "*Coğrafiyya-yı Bahriyye el-müsemmâ Tuhfetü'l-kibâr*" şeklindedir. TSMK nüshasının ilk varağındaki bu yakıştırma veya isimlendirme, yazmanın müstensihisi kalemıyla yazılan bir not değildir. Kitabın adının *Müntehab-ı Bahriyye* olarak tesbiti, Kâtib Çelebi'nin kendi kaleminden çıkan Âşîr Efendi nüshasındaki sözkonusu kayda dayanır ve künyenin tamamının bir kitab adı için uygun durmadığı görülür. Kâtib Çelebi'nin bibliyografik eserleri olan *Süllemü'l-vusûl* ve *Keşfü'z-zunûn*'da, benzer biçimde, şahıs ismiyle birlikte tanımladığı kitab adları bulunmaktadır. Müellifin bugüne kadar tekrarlanan birkaç eserinin adı da belirtilenlerden daha uzundur.

Kâtib Çelebi *Müntehab*'ın ilk satırlarında Pîrî Re'îs'in biyografisi, *Kitâb-ı Bahriyye*'nin telif sebepleri ve içeriğiyle ilgili kısa bilgilere yer verirken geniş ölçüde *Bahriyye*'nin mukaddimesinden yararlanmaktadır. Alışıldığı gibi bir metin başlangıcı bulunmaması ve bu satırların varağın ortasına gelecek şekilde yazılması, Kâtib Çelebi'nin tahrir usûlü ve yazmanın kendi müsveddesi olmasıyla ilgilidir. Önsöz ve giriş makâmındaki bu sözler mukaddime kabul edilecek olursa, müellifin *Kitâb-ı Bahriyye*'nin ilgili satırlarını özetleyip kendi yorumlarıyla birlikte bir mukaddime meydana getirdiği ifade edilebilir.³⁷ Söz konusu notlar Revan nüshasında yer almamaktadır.

³⁶ Âşîr Efendi Koleksiyonu, nr. 277, vr. 1a.

³⁷ "Hayreddîn Paşa Cezâyir'den gelince mezbûr Kemâl Re'îs Akdeniz'de kâşif-i bahr idi. Ve kapûdân makâmında bu Devlet-i Aliyye'ye hıdmet iderdi. Pîrî Re'îs dahi deryâ seferlerinde bile olup Sultân Süleymân cülûsunda gördüğü umûri yazup, Akdeniz'ün sevâhili ve cezâyiri ve mesâliki ahvâlini ve limânları ve suları ve taşları ve sığları bir kitâb idüp, nâmına Bahriyye dimiş idi. Arz etdikde ber-vefk-i merâm mer'î olup kapûdânlık rütbesi virilmiş idi. Kitâb-ı mezbûr iki nüshadur. Biri nev'â tafsîl üzre evveli manzûmdur. Biri andan müntehab şeklinde cümle nesrdür. İki dahi görülüp ba'zı zamîme ile bu evrâk anlardan intihâb olundu. Evvelinde dimişdür ki bu kitâbda tafsîl olunan umûr harîtada yazılmak mümkün değildir. Zîrâ anda on mil ancak üç nokta kadar mevzî'dür. On milden ekall yerlerde beyâna muhtâc mevâzî' bi'l-küllîyye terk olunur ve resm olunan kenârîların dahi ma'mûr ve harâbî, muvâfıkı ve muhâlifî ve bî-âbî, teng ve vâsî'i zikr olunmağa mecâl olmaz. Gerce vâsî' yerlerde ve azîm cezîrelerde anlar ile iktifâ kâbildür. Lâkin teng mahallerde defil lâzım olur. Ammâ bu

Eserin tamamlanma tarihini ise müellif, evâhır-ı 1055 (21 Ekim 1645-16 Şubat 1646) olarak bildirmektedir.³⁸ Bu tarih, Kâtib Çelebi'nin *Mîzânü'l-hakk* adlı kitapçığında bulunan “bin elli beşde Girid seferleri zuhûr idüp ol takrîble kürre-i zemîn ve deryâ ve kara rûsûmuna selefde olan meyl-i tabî î hasebî ile ikbâl olunup hartı resmi nice olur ve ol vâdîde yazılıp çizilen kütüb ve resâ'il nedür bi't-tamâm görüldi”³⁹ şeklindeki sözleri de açıklığa kavuşturmaktadır. Kâtib Çelebi'nin coğrafyayla ilgili eserlerinden, *Atlas minor* tercümesi olan *Levâmi'ü'n-nûr*, *Cihânnümâ* ve *Tuhfetü'l-kibâr* isimli kitaplarının meydana getirilme tarihleri, *Müntehab-ı Bahriyye*'nin kaleme alınışından en erken üç yıl sonrasına aiddir.⁴⁰ Böylece Girid seferi dolayısıyla ilk önce çalışmaya başladığı eserin, tekrarlandığı üzere *Tuhfetü'l-kibâr* değil, *Müntehab-ı Bahriyye* olduğu ortaya çıkmaktadır. Deniz ve özellikle Girid seferine yönelik önbilgi arayışları için bu türden bir eserin tercihi maksada en uygun olanıdır.

2. Nüshaları

1. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Mustafa Âşir Efendi Koleksiyonu, nr. 227, vr.1a-98b.

Bu yazmanın Kâtib Çelebi hattıyla yazıldığı veya müellif nüshası olduğu ifade edilmişti. *Müntehab-ı Bahriyye*'nin bu ilk nüshası 98 varaktır ve genelde 33 satırlıdır. İkinci varığın derkenarı temellük varığına dönüşmüştür ve Mustafa Âşir Efendi'nin 1161/1748-1749 tarihli vakıf mührü bulunmaktadır. Talik kırması hatt ile yazılmış olan kitabın dış boyutları 280x190 mm. ve iç boyutları 205x95 mm. ölçüsündedir. Suyolu filigranlı kâğıdı olan yazmanın sırtı bordo meşin ve ebru kâğıd kaplı mukavva bir cildi bulunmak-

kitâb ile ol mevâzı'ı görmeyenler bilâ-delîl sefer itmek âsândur ve girü dimişdür ki ba'zı mühim işâretler ve alâmetler ki harîtalarda ihmâl olunmuşdur. Hind ü Çin deryâlarında ve gayride niçe levâzımı müştemil bir harîta-i acîbe resm idüp Mısır'da Sultan Selîm'e virdüm ve mer'î oldum ve bu kitâb dokuz yüz yirmi yedide Gelibolu'da tertîb olundu” (vr. 1a).

³⁸ “Temme fî evâhırı sene hamse ve hamsîn ve elf” (vr. 97b).

³⁹ Fikret Sarıcaoğlu, “Kâtib Çelebi'nin Otobiyografileri”, 312.

⁴⁰ *Levâmi'ü'n-nûr fî zulumâti Atlas minor*, İstanbul Üniversite Ktp., *Nadir Eserler Bölümü*, TY, nr. 2350, vr. 326a; *Cihânnümâ*, TSMK, *Revan Köşkü Koleksiyonu*, nr. 1624/1, vr. 2a-b; *Mîzânü'l-hakk fî ihtiyârî'l-ehakk*, *Mecmû'a-i ulûm*, I/2(1296), 122.

tadır. Genellikle söz başları ve cedveller kırmızı mürekkeple belirlenmiştir.⁴¹ Âşir Efendi yazmasının ilk varlığında ayrıca, son devirlerin yazı stili olan rika hattıyla “*Pîrî Reîs harîtası*” şeklinde bir tanıtma ifadesi yer alır.

Kâtib Çelebi'nin sayıları 100'e ulaşan harita çizimlerinin yaklaşık yarısı derkenarda ve diğerleri tam/yarım varaktadır. Ayrıca şekil olarak iklimler cedveli, yarımküreler ve rüzgar gülü çizimleri vardır. Müsvedde halindeki yazmanın metninde ve bazen haritalarında doğal olarak müellif tarafından yapılan tashihler veya karalamalar ile *sahh/minhu* kelimeleriyle biten notlar bulunmaktadır.

2. TSMK, Revan Köşkü Koleksiyonu, nr. 1640/1, vr. 1b-95a.

Müntehab-ı Bahriyye'nin Âşir Efendi'deki müellif nüshasından istinsah edilmiştir. Tüm metin satırbesatır karşılaştırılmamakla birlikte, müellif nüshasındaki tashih ve ilâvelerin tamamının itina ile bu nüshaya aktarıldığı anlaşılmaktadır. Ancak bu yazmada hiçbir harita ve şekil bulunmaz. Eserin adının ilk varakta “*Coğrafya-yı Bahriyye el-müsemmâ Tuhfetü'l-kibâr*” şeklinde belirtilmesi, yazmanın ikinci kısmında yer alan (vr. 96b-182a) Kâtib Çelebi'nin *Tuhfetü'l-kibâr*'ı sebebiyledir.

İlk 95 varığı *Müntehab-ı Bahriyye*'yi ihtiva eden yazma, kırmızı deri miklepli cildlidir. Âharlı krem rengi kâğıd üzerine talik hatt ile 27 satırlıdır ve 322x180 mm. ölçülerindedir.⁴² TSMK kataloğunun “Mütenevvi Risâleler Mecmuaları” bölümünde sıralanan yazmadaki bu ilk eser, Pîrî Reîs'in *Kitâb-ı Bahriyye*'sinden alınan bir kısım olarak değerlendirilmiş ve kataloglanmıştır.

3. Müntehab-ı Bahriyye'nin İçeriği

Kâtib Çelebi, *Müntehab*'daki ilk sözlerinde Kitâb-ı Bahriyye'nin her iki telifinin görüldüğünü (... *Kitâb-ı mezbûr iki nüshadır. Biri nev'â tafsîl üzere evveli manzûmdur. Biri andan müntehab şeklinde cümle nesrdür. İkisi dahi görölüp* ...), söz konusu kaynak metinlerden seçme yapılarak ve bazı

⁴¹ *Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu*, 34/4, Süleymaniye Kütüphanesi Mustafa Âşir Efendi Koleksiyonu, 583.

⁴² “Bu mecellette I. Y 1b'de Pîrî-Reîs'in Kitâb el-bahriyye'sinden alınmış bir kısım; II. Y 96b'de Kâtib Çelebi'nin Tuhfet el-kibâr fi-esfâr el-bihâr adlı Osmanlı devletinin deniz muharebelerine dâir olan eseri vardır”, Karatay, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu*, II, 350.

yeni bilgiler eklenerek bu kitabın meydana getirildiğini bildirmektedir. Mukaddime benzeri bu satırlarda Kitâb-ı Bahriyye'nin ilk telifinin tarihinin nakledilmesi, *Müntehab* için Pîrî Reîs'in eserinin birinci versiyonunun esas alındığına işaret etmekte ve karşılaştırmalar da bu sonuca ulaşmaktadır. Eserin sonuç yerindeki bilgilere göre, Kâtib Çelebi Akdeniz'den sonra Karadeniz'i de *Müntehab*'daki şekilde ele almak düşüncesinde veya hazırlığında idi.

Müntehab-ı Bahriyye'nin ilk varaklarında *Kitâb-ı Bahriyye*'nin düzeni ni ve başlıklarını izlediği görülen Kâtib Çelebi, tahrir usûlünü açıklarken Pîrî Reîs'in anlatımını “*gemici takrîri*” şeklinde yorumlamış ve bu yazıları aktarı rken mümkün olabildiği kadar yeniden kaleme alıp düzeltildiğini belirtmiştir. Burada Kâtib Çelebi, tasvirlerin gemilerin seyrüsefer yapabildikleri yerleri, kullandıkları yolları ihtiva ettiği ve Akdeniz'le ilgili bütün bilgileri bu şekilde aktarmanın güç olduğu üzerinde durmaktadır.⁴³ Asıl onun, *Kitâb-ı Bahriyye* ile kendi çalışmasının farkını bildirdiği sözleri birkaç varak sonradır ve “*bu mahalden yirmi altıncı kâğıda varınca Pîrî Re'îs Bahriyye'sinden değildir gayri kitâblardan ilhâk olunmuşdur ve sonra dahi niçe ilhâkat vardır*” şeklindedir. Müellifin bu beyânlarının doğruluğu da karşılaştırma yapılarak izlenebilmektedir. Kâtib Çelebi'nin bazı varaklarda beşe yaklaşan derkenarlarının kaynakları ise ikinci telif *Kitâb-ı Bahriyye*, kullanmadığı diğer İslâm coğrafya eserleri ve Avrupa coğrafya kitaplarıdır.⁴⁴ *Müntehab*'ın kaleme alınışından yaklaşık on yıl sonra *Atlas Minor*'a ulaşıp *Levâmi'ü'n-nûr* adlı tercümesi meydana getirilmişti. Dolayısıyla çalışmanın kaynakları arasında bu önemli eser bulunmamaktadır. *Müntehab-ı Bahriyye*'de ayrı bir kaligrafi ile yazılı olan bir takım kenar notlarına da rastlanır. Kâtib Çelebi'nin Santoron

43 “Bahriyye, evvelinde manzûm bir cüz' mensûridür. Gemici takrîrinden mehmâ emken esnâ'-i nakîde tahrîr ve islâh olundu. Ve yazılan bahrin cümle taşları ve sığları olmayup cezâ'ir arasında bir milde nice ahvâl vardır ki cümlesi yazılsa Akdeniz yüz deriye sığmaz, ancak gâlibâ keştî cârî olur yerler ve isti'mâl olunan yollar yazılmışdur” (vr. 1b).

44 Mesela, “Ada arası ya'nî Rûmili Anadolu arasında olan cezâyire ada arası dirler, kefere arsupaluga dir” (vr. 55a); “Cezîre-i Kefâlonye ... ehl-i İslâm feth etmiş iken Motun fethinden sonra Venedik müstevlî olup, sekiz ay muhâsarada on yedi lağım ile otuz dört def'a yürüyüş idüp aldılar. Hâlâ Fireng tasarrufundadır (derkenar: bu muhâsara ve istilâ ve istirdâd nüsha-i sâniyede [ikinci telif *Kitâb-ı Bahriyye*] mezkûr değildir” (vr. 58a).

[Thera]⁴⁵ olarak belirttiği ada hakkındaki yazılarına yapılan çıkmalar, Kadîmî ve Resmî imzaları bu türden bir örnektir.⁴⁶

Kâtib Çelebi'nin kırmızı mürekkeple yazdığı veya siyah/kırmızı kalemle üzerine çizgi çekerek başlık olduğunu belirttiği isimlendirme izlenerek *Müntehab-ı Bahriyye*'nin konu başlıkları aşağıda çıkarılmıştır. Gerçekte, konu başlığı olmaya lâyık daha fazla yer adını belirlemek de mümkündür. Bu başlıkların sıralanmasından Kâtib Çelebi'nin planı ortaya çıkmaktadır. Ancak, metinden daha verimli olarak yararlanılabilmesi için metnin çeviriyazısı ve indeksinin hazırlanması gereklidir. Pek çok yazmada görüldüğü gibi, *Müntehab*'da da kimi başlıklar derkenardadır ve bazıları sonradan belirlenmiştir. Bir takım coğrafya eserlerine benzer şekilde Kâtib Çelebi'nin yer adlarını çoğunlukla aynî veya harfî harekeleme ile tesbit etmiş olması önemli bir özelliktir. Yer adlarının okunuşunda yaşanan problemlerin çözümüne katkı sağlayan bu tahrir usûlü, söz konusu adlandırmaların aktarılmasını da kolaylaştırır. Harekesi bulunmayan az sayıdaki yer adlarıyla birlikte, Kâtib Çelebi'nin diğer eserlerinde olduğu gibi metin bütünüyle harekesizdir. Onun

45 Osmanlı müellifleri adanın ismini daha çok Santoron olarak kaydederler. Ege adalarının Osmanlı adlandırmalarına dâir örnekler için bk. F. Sarıcaoğlu, "Osmanlı Harita ve Coğrafya Eserlerinde Ege Adaları", *Haritalar ve Coğrafya Eserlerine Göre Ege Denizi ve Ege Adaları*, (ed. İdris Bostan-Ali Kurumahmut), Ankara 2003, 9, 12-15.

46 "Cezîre-i Santoron ... [değişik bir yazı ile derkenâr:] ... cezîre sene 981 dokuzyüz seksenbir târîhinde kaynayup âteşler çıktı. İki sene azîm taşlar âteşle hevâyâ atılıp sonra âteş sâkin oldu ve bu cezîre peydâ oldu. Ve bin altmış senesinden dahi cezîre-i mezbûreden bir âteş peydâ olup niçe zemân yandı ve cezîre etrâfı beyaz yanmış taş doldu. Kadîmî", [başka yazı şekliyle derkenâr:] "Binyüzyirmiüç târîhi hulâlide mahall-i mezbûrda bu hâlet zuhûr edüp bir cezîre dahi hâdis olmağla, hâdis olan cezîrelerin birbirine mukârebesinden ehl-i Santoron'a bu güzelce liman hâsil olmuşdur. Bu hâlet hâdis oldukça âteşden şâyi' râyiha-i nahriyyeden bahrde çetân ve berrde vuhûş ve tuyûr ba'zı zevi'l-ukûl hâlleri olduğu, bi'n-nefs idrâk edenlerden mesmû'dur. Resmî" (vr. 52b).

Bu son kenar notundaki Resmî imzası coğrafya çalışmaları da olduğu bilinen XVIII. yüzyılın önemli müellif ve bürokratlarından Ahmed Resmî'yi hatırlatır ve dolayısıyla *Müntehab*'ın onun da elinden geçtiği tahmin olunabilir. *Coğrafya-yı cedîd* isimli tercüme bir eseri bulunan Ahmed Resmî, Adalar Denizi ve Akdeniz hakkındaki bilgilerini yazılı olarak da belirtmişti, Bekir Kütükoğlu, "Ahmed Resmî", *DİA*, II, 122; Virginia Aksan, *Savaşta ve Barışta Bir Osmanlı Devlet Adamı Ahmed Resmî Efendi (1700-1783)*, çev. Özden Arıkan, İstanbul 1997, 44-45.

Türkçe-Arapça imlâsı üzerine de bir takım bilgilere ulaşmak mümkündür.⁴⁷ *Müntehab-ı Bahriyye*'deki değişik konu başlıklarının Kâtib Çelebi'nin diğer tarihî coğrafya eserlerinde de bulunduğu görülmektedir. *Müntehab*'ın konu başlıklarının aktarılmasında Kâtib Çelebi'nin işaretlemesine bağlı kalınmış ve başlığı bulunmayan bir kaç konu için tanıtıcı kelimeler kullanılmıştır.

Müntehab-ı Bahriyye'nin konu başlıkları (müellif hattı nüshası, Mustafa Âşir Efendi Koleksiyonu, nr. 227) şu şekilde sıralanabilir:

[vr. 2a] Zikr-i kavâ'id-i harâyıt, rüzgârlar, [2b] Reften-i Portakal be-cânib-i Muhît-i Şarkî, [3a] Bahr-ı Çin, [4a] Fasl-ı sâlis iklîm-i hakîkî ve iklîm-i örfî ta'rîf ve tahdîinde ve kürre-i arz şeklindedir, [4a] Şekl-i kürre-i arz ve iklîmler, [4b-5a] İklîm-i evvel, sâni, sâlis, râbi', hâmis, sâdis, sâbi', [5b-6a] Resm-i kadîm ve resm-i cedîd [yerküre çizimleri], [6b] Zikr-i Yeni Dünya, [8a] Bâb-ı evvel unsur-ı mâ' beyânındadır,

[8a] Fasl-ı evvel, Bahr-ı Muhît ve aksâmı zikrindedir, [8b] Zikr-i Bahr-ı Evkıyanus [Okyanus] ez-Bahr-ı Muhît, [9a] Zikr-i medd ü cezr, [10a] Zikr-i hudûd ve mesâfât-ı Evkıyanus, [10b] Zikr-i cezâyir-i Bahr-ı Evkıyanus, Cezâyir-i Haldat, [11a] Cezîre-i İslandiya, Cezîre-i İngiltere, [11b] Cezîre-i Tuli, Cezîre-i Kanarya, Cezîre-i Mazere, Cezîre-i Kanabile, Cezîre-i Rumtika, Cezîre-i Matitene, Cezîre-i Santiyagu, [12a] Cezâyir-i İspiride, Cezîre-i Buri-ken, Sencuvan, Yeşilburun, Cezîre-i Sansalib, Cezîre-i İspanyola, [13a] Cezîre-i Kuba, Cezîre-i Şamayka, Cezîre-i Kortaryal, [13b] Zikr-i Muhît-i Şarkî ez-Bahr-ı Muhît, Zikr-i Halîc-i Berberî, [15a] Zikr-i Cezâyir-i Muhît-i Şarkî, Cezîre-i Kumr, Cezîre-i Serendîb, [15b] Cezîre-i Andimân, Cezîre-i Sandabulat, Cezîre-i Kele, Cezîre-i Siylan, Cezîre-i Kamar, [16a] Cezîre-i Alfal, Cezîre-i Lencalus, Cezîre-i Serire, Buk'a-i nâr, Cezîre-i Zabih, [16b] Cezîre-i Vakkak, Cezîre-i Sanacı, Cezîre-i Sanafa [?], [17a] Cezîre-i Enkuca, Cezîre-i Cava, Cezîre-i Rameni, Cezîre-i Sakutra, [17b] Cezâyir-i Bahr-ı Sûr, Zikr-i Sebte-i Magalliyan, Cezîre-i İnbigine, Cezîre-i Sebut, [18a] Cezîre-i Magutan, Cezîre-i Burnay, Cezîre-i Zambubun, Cezîre-i Tiydori, [18b] Maluka cezîreleri, Şecer-i Darçın ve Karanfil, Cezîre-i Lukan, Cezîre-i Tarariki, [19a] Cezîre-i Kubagva, Cezîre-i Margartiye,

⁴⁷ *Mizânü'l-hakk*'ı müellif hattı nüshasından neşr edenlere göre Kâtib Çelebi'nin Türkçe imlâsında görülen olduğu/olduğu veya yazup/yazıp gibi farklılıklar, ona göre câiz olmasından ileri gelmektedir, *Mecmû'a ulûm*, 1/2, 1296, 125-127.

[19b] Fasl-ı sâni, Bahr-ı Fâris hudûdı ve mesâfâtı beyânundadır, [20a] Zikr-i Girdâb, Cezâyir-i Bahr-i Fâris, Cezîre-i Harg, Cezîre-i Hürmüz, Cezîre-i Keys/Kîş, Cezîre-i Aval, [20b] Cezîre-i Lafet, Cezîre-i Serenduse,

[20b] Fasl-ı sâlis, Bahr-ı Kulzüm hudûdı ve mesâfâtı beyânına mahsûsdur, [21a] Bâb-ı Mendeb, Mâ'-i Nil, [21b] Cezîre-i Cessâse, Cezîre-i Târân, Cezîre-i Dehlek, [22a] Cezîre-i Sevâkin,

[22a] Fasl-ı râbi', Bahr-ı Vernik/Alaman ve Bahr-i Berdil beyânındadır, [22b] Evhâm-ı mütekaddimîn, Bahr-ı Berdil.

[23a] Fasl-ı hâmis, Bahr-ı Rum ya'nî Akdeniz evsâfına müte'allıklıdır, [25a] Havr-i Banarka, Zikr-i cezâyir-i Bahr-ı Rum, [26a] Kızıladalar, Emîr Ali Adası, Cezîre-i Marmara, [26b] Cezîre-i Borçalık, [27a] Zikr-i Kilîd-i Bahr ve Sultâniyye, [27b] Cezîre-i Bozca, Cezîre-i Hımar, [28a] Cezîre-i İmroz, Cezîre-i Samedrek, [29a] Cezîre-i İylimli, [30a] Zikr-i tîn-i mahtûm, Cezîre-i Taşöz, [31b] Aynoroz, [32b] Cezîre-i İğriboz, [33a] Cezîre-i İskeri, [34a] Cezîre-i İskados, Cezîre-i İskebulos, Cezîre-i Çamlıcalar, Cezîre-i Keçi, [35a] Cezîre-i Midilli, [37b] Cezîre-i Sakız ya'nî Mastakey, [39a] Cezîre-i Susam, [40a] Cezîre-i Hurşid ve Kurnaz, Cezîre-i Ahikerye, Cezîre-i Hımar, Cezîre-i Keçi, Cezîre-i Bulamac, Cezîre-i Batnos, [41a] Cezîre-i İstanköy, Cezîre-i Sığırçık, Sakarca, Kaloyora, [42b] Cezîre-i Liryoz, Cezîre-i Kalmayoz, Cezîre-i İncirli, [43a] Cezîre-i İlligi, Cezîre-i Hereke, [43b] Cezîre-i Rodos, [45b] Cezîre-i Zümbeki, [46b] Cezîre-i Kerpe, Cezîre-i Çobanlar, Cezîre-i İstanbuliyye, [48a] Cezîre-i Koç Papas, Cezîre-i Yamurgı, [48b] Cezîre-i Bolikendir, Cezîre-i Ünye, Cezîre-i Nakşe, [49a] Cezîre-i Bare, [49b] Cezîre-i Antibare, [50a] Cezîre-i Sıra, Andire Papaslığı, Cezîre-i Sığırçık, Cezîre-i Mokene, Cezîre-i İstendil, Cezîre-i Andire, [51a] Cezîre-i Murtar, Cezîre-i Terme, Cezîre-i Koyunluca, [51b] Cezîre-i Yavuzca, Cezîre-i Değirmenlik, [52b] Cezîre-i Santoron, Cezîre-i Anafiyye, [53a] Cezîre-i Girit, [53b] Hanya, [54a] Torlu, Karbusiye, [54b] Kırstiyane, Morile, Lolipu, Zimanisarinis, Ayonikoleyi.

Kâtib Çelebi bu bahsin sonunda Rumeli, Anadolu ve Girid içinde kalan adaların sahilleriyle birlikte anlatıldığını, bundan sonra Eğriboz [Evvoia]'dan itibaren Mora kıyıları ve aynı yaka uzantısındaki adaların "tasvîr ve tahrîr"ine başladığını ifade etmektedir.⁴⁸ Metnin devamındaki konu başlıkları yine müellifin işaretlediği üzere şu şekildedir:

⁴⁸ "Pes Rûmili ve Anatoli ve Girit arasında olan cezâyir kenârları ile beyân olunup, min-ba'd İğriboz'da Kaya Burnu'ndan Mora kenârları ve Firengistân yakaları önünde vâkı' olan adalar ile tahrîr ve tasvîr olunur" (vr. 54b-55a).

[55b] Cezîre-i Bibercik, Cezîre-i Kolor, Cezîre-i Egene, Cezîre-i Rumale, [56a] Cezîre-i Çamlıca, Suluca, İbsala ve Yassıca, Zikr-i Anabolı ve Menekşe, [56b] Cezîre-i Çuka, Cezîre-i Sigilye, [57a] Cezîre-i Paşa, Aksu, Boy-nuz Adası, Koron, [57b] Cezîre-i Sıpanice, Anavarin, [58a] Cezîre-i Burâk, Cezîre-i Zaklise, Cezîre-i Mâllukilse, Cezîre-i Kefalonye, [59a] İnebahtı, [59b] Cezîre-i Ayamavri, [60a] Cezîre-i Bahşiler, Cezîre-i Körfez, [61b] Cezîre-i Sazane, Avlona, [62a] Cezîre-i Mortar, Cezîre-i Varkade, Zikr-i Şebenik, Cezîre-i Milande, [63a] Nova, Dobrovnik, Cezâyir-i Bahr-ı Körfez, Cezîre-i Samparu, Cezîre-i Kalamate, Cezîre-i Zomiyane, Cezîre-i Malavi, Cezâyir-i Korsele, [63b] Karso, Odine, Cezîre-i Aguste, Cezîre-i Palagoze, Cezîre-i Kasekasole, Cezîre-i Lise, Cezîre-i Pozo, Cezîre-i Lazine, Cezîre-i Pırasa, [64a] Cezîre-i Sannikola, Zikr-i beled-i Venedik, [64b] Muran, Ferade/Firade, Revane, [65a] Perto, Cezîre-i Campoltal, Erbi, Piranse, Cezîre-i Pago, Cezîre-i Vage, Cezîre-i Mirli, Cezîre-i Midlin, Cezîre-i Polmantor, [65b] Cezîre-i Biryolı, Cezîre-i Dusori, Cezîre-i Sanandirye, [66a] Hadd-i Pulya, [66b] Bezaye, Pirendiz, Kavaline, [67a] Hadd-i Kalori ve Pulya, San-katalato, Oturanto, Pulyagelibolısı, [67b] Polokastero, [68b] Cezîre-i Çiçilye, [69a] Sergusta, Ağuste, Katanya, Messine, [69b] Milas, Kiflos, Belezm, Tirabene, Şake, Corcunet, Elikate, Tiranova, Halisa, [70a] Kasrıyânne, Mâzer, Cezîre-i Bürkân, [70b] Üstürankolo, Cezîre-i Lipri, Cezîre-i Tuzla, Cezîre-i Kalkulı⁴⁹, [70b] Cezîre-i Malta, [72a] Anabolı, Cezîre-i İşka, Tarrecine, Cezîre-i Punse, Soytevine [?], [73a] Pize, Cezîre-i Elbe, Cezîre-i Palanoza, Cezîre-i Santokrişto, Cezîre-i Keçi, Ceneviz, [74a] Cezîre-i Korsuka, [75a] Nitse, Cezîre-i Sampere, [75b] Cezîre-i Zinare, Cezîre-i İzlekavalo, [76a] Cezîre-i Serdanye/Serdine, [76b] Ebraz, Marşilye, [77a] Koloyori, Narbole, Kızılelma, Liynon, Âhır-ı hadd-i Fıransa, [77b] Belensiye, Barşelona, Tartûşe, Cezîre-i Mennorka, [78a] Cezîre-i Mayorka, [78b] Cezîre-i Yabise, [79b] Belensiye ve civarı, [80b] Sebte, Tâncâ, Melile, [81b] Habîbe, Vehrân, Tanâs, Şerşel, [82a] Becâye/Bücâye ve civarı [82b] Cecil, [83a] Sayd-ı mercan, Cezîre-i Calta, [83b] Tunus, Kartacine, [84a] Cuhûdluk, Hamâmât, [84b] Sûse, Manastır, Mehdiyye, Halku'l-vâd, Cezîre-i Kırkane, [85a] İsfâkuz/Sefâkus, [85b] Cezîre-i Cirbe, [86b] Trablusgarb, [88b] İskenderiyye, [89a] Reşîd, [89b] Dimyât, [90a] Arîş, Gazze, [90b] Akkâ, Sûr, [91a] Saydâ, Beyrut, [91b] Trablusşam, Cezîre-i Avret, [92a] Cebeliyye, Lâzıkıyye, [92b] İskenderun, Payas, Ayas, Tarsus, Silifke, [93a] Konaz, Yeni Anamur, [93b]

49 "... cezîre şerhi tevâbı'ıyle tamâm oldı" (vr. 70b).

Cezîre-i Kıbrıs, [95a] Girine, [95b] Baf, [96a] Magusa, Alâ'iyye, [96b] Manavgat, Antâliye, Cezîre-i Gökada, [97a] Cezîre-i Miyis.

Kâtib Çelebi *Müntehab-ı Bahriyye*'nin tamamlandığını bildiren son cümlelerinde, Rodos'un karşısında bulunan Marmaris'e kadar olan mahallerin daha önce anlatılıp Mora'dan itibaren Akdeniz'in kuzeyi, batısı ve güneyindeki kıyı ve adaların tasviriyle tekrar Marmaris Limanı'na ulaşıldığını ve böylece Akdeniz'deki bütün yerler hakkında bilgi verildiğini belirtmektedir. Müellif bunun ardından Karadeniz'in anlatımına başladığını bildirir ve çalışmasının tamamlanma tarihine işaret eder.⁵⁰

Müellifin Karadeniz'in tasviriyle ilgili olarak, *Müntehab*'ın devamı veya özel bir metin şeklinde söz ettiği bu planlarını gerçekleştiremediği ve onun bölgenin tarihî coğrafyası üzerine yazıya döktüğü bilgilerinin *Cihânnümâ*'lara yansıyan satırlardan ibâret kaldığı anlaşılmaktadır.

4. Müntehab-ı Bahriyye'nin Kaynak ve Mehazları

Kâtib Çelebi'nin geniş bir alana yayılan çeşitli eserlerinin tahririnde değerli ve oldukça fazla sayıdaki kitaplardan yararlandığı ve Osmanlı müelliflerinin birçoğunun aksine, bunların isimlerini belirtme alışkanlığında olduğu bilinmektedir. Kâtib Çelebi genel olarak eserlerinde, sade üslûb ve külfetsiz bir dil kullanırken gerçeği arama ve merâmını olduğu gibi ifade etme meylinindedir.⁵¹

Hacı Halife/Kalfa olarak da tanınan Kâtib Çelebi, bu telif ve tahkik metodu dolayısıyla kaynaklarını ayıklayıp işlerken kısmî ihmaller, hazifler ve geniş ölçekli kısaltmalarda bulunur. Küçük bir bahisde, birden fazla kaynağın ifadesini biraraya getirmeye ve mes'elenin özünü aktarmaya çalışır. Bununla birlikte Kâtib Çelebi, kullandığı bütün eserleri müellifleri ve içeriğiyle ilgili tenkidlerini de dile getirerek belirtmekten vazgeçmez. Bu bakımdan, onun eserlerine kaynak veya mehaz teşkil eden tüm eserler bellidir ve bunun aksi

⁵⁰ "Marmaris, Rodos cezîresine mukâbil olan limandır. Sâbikâ ol mahaller beyân olunup Mora kenârları ve mâbeynde olan cezâyir şerhine şürû' olunmuşdı. Frengistân kenârları ve Magrib ve Arab yakaları şerh ü beyân olunup girü mahall-i intikâl ki Marmaris Limanı idi. Ana gelinüp Akdeniz ahvâlini icmâl gâyete irmeğle Karadeniz beyânına şürû' olundu. Temme fi evâhırı sene hamse ve hamsîn ve elf" (vr. 97b). Bundan sonraki bir yaprak, müellifin konuyla ilgili olarak aldığı Türkçe/Arapça birkaç kelimelik notları ihtiva etmektedir.

⁵¹ Bekir Kütükoğlu, *Kâtib Çelebi "Fezleke"sinin Kaynakları*, İstanbul 1974, 16.

bir örneğe pek az rastlanabilir. Müellif kaynaklarını, faydalandığı oranda ve kendi ölçülerine göre hakettiği biçimde belirttiğini ifade eder. Kâtib Çelebi'nin bütün çalışmalarında gözlemlenen ve kaynaklarına karşı önyargısız olduğunu gösteren bu özelliği, eserlerinin niteliğiyle ilgili değerlendirmeleri ve özgün bilgilerinin tesbitini kolaylaştırmaktadır.

Kâtib Çelebi *Müntehab-ı Bahriyye* gibi önünde bir model eserin bulunduğu çalışmalarında, tabii olarak hareket noktasını teşkil eden kitab çerçevesinde bir metin meydana getirmektedir. *Fezleke* adlı eserinde *Peçuylu Tarihi*'ne⁵², ikinci telif *Cihânnümâ*'da *Atlas minor*'a⁵³ fazlaca itibar ederek yeni bir eser ortaya koyduğu gibi *Müntehab-ı Bahriyye*'de de Pîrî Reîs'in *Bahriyye*'si model eser konumundadır. Aynı dereceye ulaşmasa da Mehmed Reîs b. Menemenli'nin Açular Denizi haritası da *Müntehab*'da önemli bir kaynak işlevi görmüştür.⁵⁴

Kâtib Çelebi *Müntehab*'ın değişik yerlerinde hem *Bahriyye-i Pîrî Reîs*'i tanıtmakta hem ismen atıflarda bulunmaktadır⁵⁵. Genellemenin yapılmasıyla birlikte, *Müntehab*'da önceki devirlerin coğrafya eserlerindeki bazı çelişkili bilgiler karşısında Pîrî Reîs'in sözlerine itibar edildiği gözlemlenmektedir.⁵⁶ Pîrî Reîs ve *Kitâb-ı Bahriyye* hakkında Kâtib Çelebi'nin diğer eserlerinde de biyografik ve bibliyografik notlar bulunur. Müellifin *Bahriyye*

⁵² Kütükoğlu, *a.g.e.*, 26-31.

⁵³ F. Sarıcaoğlu, *Kâtib Çelebi'nin Cihânnümâ'sı ve Kaynakları*, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi (1990), İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, Genel Kitaplık, YLT E 44, s. 105. Müteferrika neşri *Cihânnümâ*'nın tıpkıbasımı, Osmanlıca dizin ve belirtilen tezin genişletilmiş şekliyle birlikte Türk Tarih Kurumu'nca yayıma hazırlanmaktadır. Bu metnin kendisine gönderildiği Gottfried Hagen'ın, konuyla ilgili olarak hazırladığı ve tarafımızdan henüz ulaşıp faydalanılmayan doktora tezi (*Ein Osmanischer Geograph bei der Arbeit. Entstehung und Gedankenwelt von Kâtib Çelebi's Cihânnümâ*, baskıda) bulunmaktadır.

⁵⁴ "Zikr-i Cezâyir-i Bahr-i Rûm, ma'lûm ola ki bu bahrde olan cezâireler ve limânlar beyânunda müstakil kitâblar tedvîn olunmuşdur. Cümleden Sultân Süleymân cülûsunda Kemâl Re'îs oğlu [yeğeni] Pîrî Re'îs nâm şahsın kitâbı ve bu asra karîb Menemenli-zâde resm itdüğü suver ve eşkâl tafsîl üzere görölüp, kelâmlarının me'âli nakl olundi ve Halic-i Kostantiniyye'den ibtidâ ..." (*Müntehab-ı Bahriyye*, vr. 25a).

⁵⁵ "Sâbıka Pîrî Re'îs Hind ü Çin hâzıkları resm itdüğü cedid harîtaları sâ'ir-i bahr ile cem' u resm idüp Sultân Selîm Mısır'da iken ihdâ itmiş idi. Ba'dehu ol icmâli tafsîl ve Akdeniz'i sahîfe sahîfe bir kitâbda şerh idüp dokuzyüz otuzikide Sultân Süleymân'a ihdâ itdi" (vr. 2a); "Pîrî Re'îs kitâbında mestûrdur ki" (vr. 32b); "Pîrî Re'îs eydür" (vr. 85a); "Pîrî Re'îs dimişdür ki" (vr. 94b).

⁵⁶ "Katânya ... Takvîmü'l-büldân'da mestûrdur, lâkin Pîrî Re'îs Katânya kal'ası bir körfezin nihâyetindedür didüğünden ..." (vr. 69a).

ye'ye yönelik daha belirgin eleştirileri de diğer coğrafya eserlerindedir. *Keşfü'z-zunûn*'da kısaca tarif ettiği *Bahriyye*'yi⁵⁷, telif tarihlerindeki öncelik dikkate alındığında *Müntehab-ı Bahriyye* ile birlikte *Cihânnümâ*'larda kullanılmıştı.⁵⁸ *Tuhfetü'l-kibâr* ise konusu ve muhtemelen kaleme alınış sebepleri dolayısıyla *Müntehab-ı Bahriyye*'ye en yakın duran eserdir. 1055/1645 tarihindeki Girid seferiyle birlikte donanmanın yaşadığı problemlerin çözümlerine ve 1453-1656 yılları arasında denizlerde kazanılan zafer ve yapılan fetihlere yer verilen *Tuhfetü'l-kibâr*'da, *Kitâb-ı Bahriyye* tanıtılmış ve kullanılmıştır.⁵⁹

⁵⁷ *Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütübi ve'l-fünûn* (müellif nüshasından neşr. M. Ş. Yalıtıkaya-R. Bilge), I, İstanbul 1971², 227.

⁵⁸ *Cihânnümâ*, Viyana, Avusturya Millî Kütüphanesi (Wien, Österreichische Nationalbibliothek), Mxt. 389, (birinci telif müellif nüshası): "Pîrî Re'îs, Bahriyye evvelinde eydür" (vr. 14a); "Bahriyye'de mestûr olduğı üzre" (vr. 44b); "Pîrî Re'îs kavlınce" (vr. 68b); "Bahriyye'de yazılan kıssanın aslı yok kizbdür" (vr. 237b), vr. 70a, 86b vs.; *Cihânnümâ*, TSMK, *Revan Koleksiyonu*, nr. 1624/1, (ikinci telif müellif nüshası): "Bahriyye Akdeniz'ün nâmdâr re'îslerinden Kemâl Re'îs birâderi [zâdesi] Pîrî Re'îs ki nakd-i ömrünü deryâ fennine sarf idüp, dokuzyüzaltmış senesi hılâlinde Süveys'den donanma ile Hürmüz'e varup Bortokal'a galib gelüp Basra vâlisî Kubâd Paşa "zulm u ta'addî eylemişdür" deyü Der-i devlet'e arz eylemeğle, Mısır'da ahz ve kat olunmuş idi. Bahr-i Rûm'un cezâyir ve sevâhilini ve limânları ve keşfîler mecrâsını şekilleri ile mufassal ve meşrûh yazup dokuzyüz hudûdunda Sultân Süleymân Hân'a virdüğü kitâbdur. Biri mufassal biri andan ekall iki nüsha görölüp nakle sâlih olanı yazıldı. Kebîri evvelinde keşfîbânlığa müte'allık bir kac yüz beyt ve câbecâ tafsiller vardır ki sağırinde anlar matvîyydür. Gerek nazmı ve gerek nesri kaba saba gemici lisânı üzredür" (vr. 3a); "Cezâyir ve kenârları semt semt birer sahîfede resm iderler ve anda kaba mil ile limanlar ve kenârlar ahvâli mufassal beyân olunup gösterilür. Bahriyye-i Pîrî Re'îs ve ba'zı firengî taşra deryâ kitâbları bu kabildendür. Akdeniz'de sefer erbâbı ekser Bahriyye'ye mutâla'a iderler" (vr. 15b); "Pîrî Re'îs Bahriyye evvelinde eydür, Bortokal kıralı ... deyü yazmışdur, lâkin Atlas'da ol yerlerün ma'mûr olduğı mestûrdur ve husûs-ı mezbûri tahkîk gemici vazîfesi olmamağla Pîrî Re'îs ma'zûrdur ... (28a); "Pîrî kelâmının me'âli tamâm oldu" (vr. 28b); "Dokuzyüz ellidokuzda Bahriyye sâhibi Pîrî Re'îs kapudân nasb olunup yirmibeş kıt'a kadırğa ile ol semtlere tekrâr gönderilmiş idi. Hürmüz Boğazı'nda yetmiş kadar küffâr gemisine müsâdif olup ceng itdi [vr. 29a] ve galib gelüp küffârî hisârlarına kaçırdı. Bir müddet muhâsaradan sonra Basra'ya varup vâlisî olan Kubad Paşa'dan istimdâd eyledi. Donanma halkının ta'addîsî paşa ile bürûdete sebep olup sû-i kasdı mukarrer oldukda re'îs-i mezbûr üç kadırğa ile Süveys'e firâr eyledi. "Küffârdan mâl alup hıyânet ve Basra'yı garet itmüşdür" deyü Kubâd Paşa arz itmeğle, katline hükm vârid olup Dîvân-ı Mısır'da boynı uruldu" (28b-29a).

⁵⁹ "Pîrî Re'îs Bahriyye nâm kitâbı yazup Akdeniz ahvâlini beyân eylemişdür. İslâmiyyânun bu fennde andan gayri kitâbı olmamağla ekser deryâda gezenler ana mürâca'at iderler" (*Tuhfetü'l-kibâr*, TSMK, *Revan Koleksiyonu*, nr. 1192, vr. 50b); "Pîrî Re'îs ki Kitâb-ı Bahriyye'nün mü'llifi ve Kemâl Re'îs'ün hemşîrezâdesidür" (vr. 49b); "Bahriyye'de mestûr olduğı üzre" (vr. 6a).

Müntehab-ı Bahriyye'deki diğer önemli kaynak ise Mehmed Reîs b. Menemenli'nin 999/1590-1591 tarihli Adalar Denizi/Ege Denizi haritasıdır.⁶⁰ Kâtib Çelebi'nin harita çizimlerinde ve yer adlarının tesbitinde Menemenli-zâde'nin emsalsiz çalışmasından oldukça yararlandığı görülmektedir. Yine Mehmed Reîs'e aidiyetinden kuşku duyulmaması gereken, Akdeniz/ Çanak-kale Boğazı'ndan Sebte/Cebelitârik Boğazı'na uzanan bölgedeki bütün adaların birbirleriyle olan uzaklıklarının kısaca belirtildiği *Tuhfetü'l-esrâr fî tarîki'l-bihâr* adlı eser de muhtemelen *Müntehab-ı Bahriyye*'nin kaynakları arasındadır.⁶¹ Kâtib Çelebi'nin bildirdiği uzaklık ölçüleri *Tuhfetü'l-esrâr*'daki rakamlarla uyumaktadır. Esâsen menziller veya *Tuhfetü'l-esrâr*'da olduğu gibi adalar arasındaki mesafelerin belirtildiği eser ve anonim çalışmalar hayli fazladır. Harita çizimlerinin nereden ve nasıl aktarıldığına dâir Kâtib Çelebi'nin birkaç küçük nottaki sözlerinden, müellifini belirtmediği değişik haritaların onun elinde bulunduğu ve bunlardan derlediği bilgilerle yeni haritalar oluşturduğu öğrenilmektedir.⁶² Nitekim, *Müntehab*'da *Kitâb-ı Bahriyye*'nin yayımlanmış nüshalarında yer almayan haritalar görülmektedir.

A. Müntehab-ı Bahriyye'nin Bibliyografyası -Deneme-

Müntehab'ın *Kitâb-ı Bahriyye*'den farklı yönünü oluşturan en önemli özelliği, bilgilerin yeniden ele alınarak ve devrinde mevcut konuyla ilgili eserlerden yararlanılarak metnin güncelleştirilip doğrulanmasına aracılık eden kaynakçasıdır. Şüphesiz kullanılan kaynak veya mehz eserlerin tümü için böyle bir aracılık söz konusu değildir. Burada öncelikle, *Kitâb-ı Bahriyye*'nin telif edildiği 1520'li yıllar ile *Müntehab-ı Bahriyye*'nin kaleme alındığı 1640'lı yıllar arasındaki zaman dilimine ve bu yıllarda ortaya konulan eserlere atf yapılmaktadır. Kâtib Çelebi'nin yararlandığı İslâm coğrafyacılığı ürünlerinin, Pîrî Reîs'in kaynağı olmasa da bu türden bir işlev görmesi düşünülemez.

⁶⁰ Venedik, Civico Museo Correr, Port. 22: W. C. Brice, *The Aegean Sea-Chart of Mehmed Reis Ibn Menemenli* (trc. C. Imber, neşr. R. Lorch), Manchester 1972.

⁶¹ *Tuhfetü'l-esrâr* hakkında ayrıca bkz. F. Sarıcaoğlu, "Osmanlı Deniz Harita ve Coğrafyaları", *Türk Denizcilik Tarihi*, yay. Başbakanlık Denizcilik Müsteşarlığı (ed. Bülent Arı), Ankara 2002, 170.

⁶² "... alâ tarîki't-tahmîn ve't-takrîb harîtalardan nakl olundu" (vr. 9b); "... tûl ve arz taksîmiyle resm olunmuş bir harîta-i sahîhadan ahz olundu" (10b); "... harâyıt-ı mu'teberede resm olunduğı üzere sûreti budur" (vr. 13a); "... ta'rîfât-ı kütüb ve harâyıt mecmû'undan bir sûret ahz olunup mehmâ emken ..." (vr. 13b); "Bahr-ı mezbûrun icmâlen şekli budur ki ba'zı harâyıt-ı mu'tebereден ahz ve tasvîr olundu" (vr. 23b).

Bütün bu eser adları *Müntehab*'ın kitabî kaynaklar bakımından farklılığını vurgulamaktadır. Yazmada adı belirtilen eserlerin müellifleriyle birlikte alfabetik olarak aşağıda sıralanması, *Müntehab-ı Bahriyye*'nin bu vasfını öne çıkarmaya yöneliktir. *Müntehab*'ın yalnızca coğrafya eserlerinden oluşmayan bibliyografyasının ve bunların kullanım şekillerinin bütünüyle öğrenilmesi metnin hazırlanması ardından ancak mümkün olabilecektir. *Müntehab*'daki bazı kitap adları, konuyla ilgili olarak bakılması gereken ve Kâtib Çelebi'nin kendisi için aldığı hatırlatma notlarıdır.

Eser adları ardında belirtilen parantez içindeki kayıtlar, Kâtib Çelebi'nin esere atıf yaparken genellikle veya ayrıca kullandığı kısaltmaya/isimlendirmeye işaret etmektedir. Kâtib Çelebi'nin dünya coğrafyası olan *Cihânnümâ*'larda yararlandığı eserlerin yaklaşık beşte biri burada görülmektedir.⁶³

Batlamyus [=Claudius Ptolemaios], *el-Macesî* [=Almagest]; *Kitabü'l-coğrafya (Coğrafya)*⁶⁴; Ebu Abdullah Muhammed b. Muhammed eş-Şerif el-İdrisî (Şerif İdrisî), *Nüzhetü'l-müştak fî ihtirâki'l-âfâk*; *el-Mesâlik ve'l-memâlik*⁶⁵; Ebu Abdullah Muhammed b. Abdülmün'im el-Hımyerî, *er-Ravzu'l-mi'târ fî ahbâri'l-aktâri'l-emsâr*⁶⁶; Ebu Hâmid Muhammed b. Abdurrahim el-Mâzinî el-Endelüsî, *Tuhfetü'l-elbâb ve nuhbetü'l-a'câb*⁶⁷; Ebu'l-Hasan Ali b. Hüseyin el-Mes'udî, *Mürûcu'z-zeheb ve ma'âdinü'l-cevher*⁶⁸; Ebu Reyhan Muhammed b. Ahmed el-Bîrunî, *el-Kanûnu'l-Mes'udî*⁶⁹; Hoca Sa'deddin Efendî, *Tâcü't-tevârih*⁷⁰; Hasan b. Ahmed el-Mühellebî, *el-Mesâlik ve'l-memâlik (el-Azîzî)*⁷¹; İbn Sa'îd, Hâfız Ali b. Musa el-Mağribî,

⁶³ Kâtib Çelebi'nin kaynaklarını isimlendirmesi, seçiş ve işleyiş şekilleriyle ilgili bilgiler için bk. *Kâtib Çelebi'nin Cihânnümâ'sı ve Kaynakları*, 79-110. İslâm coğrafyacılığına dâir bk. S. Maqbul Ahmad, "Coğrafya", *DİA*, VIII, 50-62; Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul 1998; Fuat Sezgin, *Mathematische Geographie und Kartographie im Islam und Ihr Fortleben im Abendland, Historische Darstellung*, II + Kartenband, Frankfurt am Main 2000.

⁶⁴ vr. 4b, 5a, 8b, 15b, 21b.

⁶⁵ vr. 9a, 17a, 20b, 70a.

⁶⁶ vr. 93b.

⁶⁷ vr. 19b, 22b, 68b.

⁶⁸ vr. 8b, 10b, 11a, 15a, 16a, 17a, 19b, 21a-b, 22a-b.

⁶⁹ vr. 20a.

⁷⁰ vr. 35a.

⁷¹ vr. 8b, 16a-b, 17a, 20a.

*Kitâbu'l-muğrib fî hulâ'l-Mağrib (Tarihu Mağrib, Tarihu İbni Sa'îd)*⁷²; İbnü'l-Esîr, İzzüddin Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed, *el-Lübâb fî tehzibi'l-ensâb*⁷³; Fahrüddin er-Râzî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ömer, *el-Mebâhisü'l-maşrûkiyye*⁷⁴; Kadı-zâde-i Rûmî, *Şerhu'l-Mülahas fî'l-hey'e, (Şerh-i Çağminî)*⁷⁵; Kemaleddîn Abdürrezzak b. Celâleddîn İshak es-Semerkindî, *Matla'u's-sa'deyn ve mecma'u'l-bahreyn*⁷⁶; Koca Nişancı, Mustafa b. Celâl-zâde, *Tabakatü'l-memâlik ve derecâtü'l-mesâlik*⁷⁷; Mehmed b. Ömer b. Bâyezid el-Âşîk, *Menâzıru'l-avâlim*⁷⁸; Mehmed Reîs b. Menemenli, *Adalar Denizi haritası*⁷⁹; Melikü'l-Müeyyed İmâdüddin İsmail Ebu'l-Fidâ, *Takvimü'l-büldân*⁸⁰; Nizâmüddin Hasan b. Muhammed el-A' rec en-Nisâbûrî, *Tavzîhü't-tezkire (Tavzîh, Şerh-i Tezkire-i Tûsî)*⁸¹; Pîrî Reîs, *Kitâb-ı Bahriyye*⁸²; Seydî Ali-zâde, Ali b. Hüseyin, *Kitabu'l-Muhît fî 'ilmi'l-eflâk ve'l-ebhur; Mir'âtü'l-memâlik*⁸³; Sipahî-zâde Mehmed b. Ali, *Evezahu'l-mesâlik ilâ ma'rifeti'l-büldân ve'l-memâlik*⁸⁴; Sirâcüddin Ebu Hafs Ömer İbnü'l-Verdî, *Harîdetü'l-acâ'ib ve ferîdetü'l-garâ'ib; el-Kamûs*⁸⁵; Süleyman b. Ahmed Mehrî, *Minhâcü'l-fâhir fî 'ilmi'l-bahri'z-zâhir; Umdetü'l-Mehriyye fî zabtı'l-ulûmi'l-bahriyye; Tuhfetü'l-fuhûl*⁸⁶; Şehâbeddin Ahmed b. Abdülvehhab en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fî funûni'l-edeb*⁸⁷; Şemseddin Muhammed b. Ebu Tâlib el-Ensârî ed-Dımeşkî, *Nuhbetü't-dehr fî acâ'ibi'l-*

⁷² vr. 17a, 20a, 22b, 69a, 74b, 78a, 93b.

⁷³ vr. 20a, 68b.

⁷⁴ vr. 10b.

⁷⁵ vr. 9a.

⁷⁶ vr. 9a.

⁷⁷ "Nişancı Celâl-zâde ekser fütühât-ı Süleymânî'de ve ol fethde hâzır olanlardandır. Bu kal'a vâsfinda dimişdür, Rodos kal'ası kadar bir su'b ve metûn hisâr görülmeyüp ..." (vr. 44b).

⁷⁸ vr. 15a-b, 16a, 37b, 95a.

⁷⁹ vr. 25a.

⁸⁰ vr. 10b, 11a-b, 15a-b, 16a, 22a-b, 25a, 32b, 53a, 68b, 69a-b, 78a, 83b.

⁸¹ vr. 22b.

⁸² vr. 1a, 2a, 4a, 25a, 32b, 35a, 37b, 44b, 50b, 53a, 59a, 60a, 68b, 69a, 70a, 73a, 80a, 85a, 94b.

⁸³ vr. 1a, 14a, 15a-b, 16a, 17a, 20a-b, 21a.

⁸⁴ vr. 32b.

⁸⁵ "Umûr-ı garîbe nakl eder" (vr. 20b); 8b, 17a, 21a, 22b, 68b.

⁸⁶ vr. 15a-b, 17a, 98a.

⁸⁷ vr. 15b, 16a, 53a.

ber ve'l-bahr⁸⁸; *Tarih-i Hind-i Garbî* (*Yeni Dünya Tarihi, Tarih-i Hind-i Cedîd, Tarih-i İklîm-i Cedîd, Cedîd*)⁸⁹; Yâkut el-Hamevî, Şehâbeddin Ebu Abdullah Yâkut b. Abdullâh, *el-Müşterik vaz'an ve'l-muhtelif sak'an*⁹⁰; Zekerîya b. Muhammed b. Mahmud Ebu Yahya el-Kazvinî, *Acâ'ibü'l-mahlûkat ve garâ'ibü'l-mevcudât*⁹¹.

5. Müntehab-ı Bahriyye'nin Önemi ve Değeri

Müntehab-ı Bahriyye'nin kaleme alınmış olması, Pîrî Reîs'in *Bahriyye*'siyle başlayan bakış açısının veya bir şekilde geleneğin sürdürülmesi bakımından başlıbaşına bir önem taşır. Pîrî Reîs'in genelde kendi gözlemlerine dayanan, özgün ve daha çok anıldığı üzere "*muhteşem*" olan eseri *Kitâb-ı Bahriyye, Müntehab-ı Bahriyye*'nin ortaya çıkışıyla daha da anlam kazanmaktadır.

Eserde imzanın *Keşfü'z-zunûn ve Süllemü'l-vusûl* gibi biyo-bibliyografik eserlerin de müellifi olan Kâtib Çelebi'ye aid oluşu, *Müntehab*'a ayrıca bir değer katmaktadır. Onun oldukça zengin bir kitaplığa sahip bulunduğu

⁸⁸ vr. 15b, 16a-b, 17a, 20a-b, 22b.

⁸⁹ vr. 6b, 9a, 10b, 11a-b, 13a, 17a, 19b, 20b, 22a-b. Kâtib Çelebi ile kaynağı *Tarih-i Hind-i Garbî* arasındaki ilgili konular/bağlantılar büyük ölçüde incelenmiştir. Kâtib Çelebi'ye aid olup onun çıkmalarının da yer aldığı *Tarih-i Hind-i Garbî* nüshasını kullanan İbrahim Müteferrika, bu eseri 1142/1730'da neşretmişti. TSMK, *Revan Koleksiyonu*, nr. 1488'deki söz konusu yazmanın yapılan tıpkıbasımlarında (*Târih-i Hind-i Garbî veya Hadîs-i Nev History of the West Indies Known as the New Hadith*, ed. Tülây Duran, Tarihi Araştırmalar Vakfı, İstanbul 1999²), yazmadaki derkenarlar aktarılmadığından, Şeyhülislâm Bahaî Efendi, Kâtib Çelebi, Vişne-zâde Mehmed İzzetî Efendi, Ebubekir b. Behram ed-Dımeşkî gibi şahsiyetlerin kenar notları görünmemektedir. Eser üzerinde kapsamlı araştırmaları olan Thomas D. Goodrich bu derkenarları tedkik etmişti (*The Ottoman Turks and The New World A Study of Tarih-i Hind-i Garbî and Sixteenth-Century Ottoman American*, Wiesbaden 1990, 349-368). G. Hagen ise, daha çok Kâtib Çelebi'nin müellif hattı *Cihânnümâ*'larını merkez alarak iki eser arasındaki bağlantıları incelemişti ("Kâtib Çelebi and *Târih-i Hind-i Garbî*", İÜEF Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, 12(1998), 101-115). Kâtib Çelebi nüshası başta olmak üzere *Tarih-i Hind-i Garbî* yazmalarındaki derkenarların içeriği, kimlere aid olduğu, eserin basmalarına ne ölçüde yansıdığı ve kaynağı gibi ayrıntılar, Goodrich'in baskı aşamasında olan yeni bir çalışmasında geniş şekilde ele alınmıştır, "Marginalia - A Small Peek into Ottoman Minds".

⁹⁰ vr. 20a.

⁹¹ vr. 21a, 24b.

burada bir kez daha hatırlanabilir.⁹² Akdeniz'in tarihî coğrafyasıyla ilgili kimi eksik ve hatalı malumatın tashih edildiği, müellifin yaşadığı döneme ulaşan bazı ilâve bilgilerle bir ölçüde güncelleştirme yapıldığı *Müntehab-ı Bahriyye*, XVII. yüzyıl Osmanlı ve Akdeniz tarihî coğrafyası için önemli ölçüde kaynak bir eser durumundadır. Kâtib Çelebi *Mühtehab*'ı kaleme aldığı yılda, Divân-ı Hümâyûn Süvarî Mukabelesi Kalemi'nde ikinci halife idi. Dolayısıyla pâyitaht İstanbul'daki resmî bilgi akışının içinde veya oldukça yakınında bir mevkide bulunmaktaydı. Bu konum dolayısıyla oluşan bilgilerin *Müntehab*'a bir şekilde yansıtılmış olması da tabîîdir.

Müntehab'da yeni bilgi naklinin yoğun olduğu metinler, müellifin kendi ifadesi üzere eserin yaklaşık dörtte birini kapsayan ilk bölümdedir. Amerika'nın keşfi bahsinde *Tarih-i Hind-i Garbi*'den yararlanarak ve kendi ilmî kıstaslarına göre düzenlemeler yaparak bilgiler aktarmıştır. Kâtib Çelebi'nin Akdeniz tanımlaması da Osmanlı coğrafya eserleri için yeni bir bakış açısı taşır. Müellifin, Sebte/Cebelitarık Boğazı'ndan başlattığı Akdeniz'in tarifinde, doğudan bakıldığından solda kalan istikamet esas alınmaktadır. Daha farklı olarak müellif, *Kitâb-ı Bahriyye*'lerde bulunmayan, Karadeniz'in de bir şekilde görüntülediği yeni bir Akdeniz haritası çizmiştir.⁹³ Eski Dünya ve Yeni Dünya tasnifini gösteren yerküre çizimleri, yer adlarının işlendiği güzel bir Marmara Denizi haritası ile Akdeniz (Ege Denizi) haritası Kâtib Çelebi'ye aid yeni çizimlerdir. *Kitâb-ı Bahriyye*'nin yurtiçi ve dışındaki yaklaşık 60 adet yazmasındaki haritalar genelde birbirinden farklı olduğundan, daha fazla ve belirli sonuçlara ulaşmak için tüm nüshalarla karşılaştırma yapmak gerekmektedir.

Müntehab-ı Bahriyye'deki metin olarak yapılan ilâveler, Kâtib Çelebi'nin tarih müktesabatını öne çıkartacak türdendir. Midilli adası bahsindeki "... *Ebü'l-fütûhât ve'l-megazî Sultân Mehemed Hân-ı Gazî bilâd-ı Eflâk'ı teshîrden sonra askere destûr virüp ... istîmân tarîkıyle mefâtîh-ı kılâ'ı teslîm itdi*" veya Malta adası tasvirindeki "... *selefde Seyyid Mansûr b. Nûh bu adayı feth idüp Arablar meskeni olmuş idi. ... Ekser halkı şikârbâz*

⁹² Şeyhülislâm Yahya Efendi'yi ikna etmek için birbirine benzemeyen 1300 cild *tarih kitabını* on katura yükleyip götürdüğünü ve "*fakîrhânedede gayr-i mücellled bundan ziyâde mevcûddur*" dediğini Şehri-zâde Mehmed Sa'îd nakleder (*Nev-peydâ*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, *Nadir Eserler Bölümü, Türkçe Yazmalar*, nr. 3291, vr. 20b). Krş. Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 28 n. 4.

⁹³ vr. 23a-25b, 27a.

korsanlardur” şeklindeki bilgiler⁹⁴, Pîrî Reîs’in eserinde yer almayan iki örnektir.

Öte yandan eserin göze çarpan orijinal diğer bir yönü, bazı yer adlarının Türkçeleşmiş biçimlerini aktarmasıdır. *Müntehab*’daki kullanımından hareketle Kâtib Çelebi’nin Akdeniz kelimesini literatüre dahil eden ve sıklıkla kullanan ilk Osmanlı müellifi olduğu da ileri sürülebilir. Onun *Tuhfetü’l-kibâr* adlı çalışmasında bulunan Akdeniz ve Ege Denizi’ndeki Osmanlı Devleti’ne bağlı adaları gösteren haritası, İbrahim Müteferrika tarafından eserle birlikte yayımlanmış ve böylece Akdeniz’in ilk Osmanlı basma haritası ortaya çıkmıştı.⁹⁵ *Müntehab-ı Bahriyye*’deki bazı yer adlarının Türkçeleşmiş şekillerinin aktarılışına, Harki’nin [Khalkia] Hereke, Termiye’nin [Thermia] Terme, Enye’nin [Nio] Ünye şeklinde harekelendiği birkaç örnek belirtilebilir. Eserin haritalarında ise, daha önceki tarihli haritalarda şimdilik karşılaşılmayan Gökceada gibi isimler okunmaktadır. Ada adları dışındaki diğer coğrafi formasyonlara aid bu türden örneklerin aktarılabilmesi için yine ayrıntılı araştırmalar gerekmektedir. Kâtib Çelebi’nin “*bu zamâna gelince olmamış idi*”, “*hâlâ*”, “*bu hülâlde*” ve örnekleri arttırılabilecek benzer şeklindeki beyanları⁹⁶, eserde döneme aid bilgilerin aktarıldığına daha açık bir şekilde işaret etmektedir.

Kâtib Çelebi *Bahriyye*’sinden geniş bir çevrenin yararlanabilmesi ve üzerinde daha ayrıntılı çalışmalar yapılabilmesi için, onun harita çizimlerini de gösteren Mustafa Âşir Efendi yazmasının öncelikle tıpkıbasım olarak yayımlanması gerekmektedir.

94 vr. 35a, 70b.

95 *Tuhfetü’l-kibâr*, TSMK, *Revan Köşkü Koleksiyonu*, nr. 1192, vr. 7a; a.g.e. (neşr. İbrahim Müteferrika), İstanbul 1141.

96 vr. 44b, 53a, 57a.

EK- I

***Kitâb-ı Bahriyye* telifleri ile *Müntehab-ı Bahriyye*'den karşılaştırmaya uygun örnek metinler⁹⁷**

[Pîrî Reîs, *Kitâb-ı Bahriyye*, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Yenicami Koleksiyonu, nr. 790 (birinci telif), vr. 4b].

“*Bu fasıl İmroz demekle ma’rûf olan ada’i beyân ider. Mezkûr cezîre Rûmili cânibinde olan Eceovası kenârına on sekiz mildür ve dâyiresi kırk altı mildür. Ammâ muhayyirân-ı ahbâr-ı rûzigârdan işbu cezîrenün hakkında şöyle hikâyet olunur ki zikir olan Eceovası kenârları boğaza gelince kadîmü’z-zamânda da şimdiki gibi beklenür imiş. Mezbûr cezîrenün ma’mûr olmasına sebep Eceovası kenârlarında olan bekçilere tenbîh olmasıçün olmuş imiş. Bu tarîk üzerine mestûr cezîreden deryâ yüzinde kac gemi görseler gündüz duhân ve gice âteş ile alâmet gösterürler imiş ve Eceovası kenârında olan gözciler de İmroz’dan olan alâmete göre Rûmili taraflarına alâmet idüp bir sâ’at içinde ol alâyim Kostantini’ye ma’lûm olurmuş ve Kostantini’den sonra bu üslûb üzerine sürülürken bir vakti[n] Venedik kadırgaları hîle ile bir sûret idüp mezkûr cezîre’i alup kendülerinün taht-ı tasarrufında eylemişler. Tâ şol zamâna gelince ki merhûm Sultân Muhammed Gazî tâbe serâhu İğriboz’ı feth idüp asker gemileri dönüp gelürken cezîre-i mezbûrede olan kal’aların miftâhların denizde merhûm Mahmûd Paşa’ya getürüp teslim eylemişler. Şimdiki hâlde ol kal’alar ma’mûrdur ve illâ ki benâm limanları [vr. 5a] yok-*

⁹⁷ Metinler karşılaştırma yapmaya elverişli ve izlenmesi mümkün olan başlıklar arasından seçilmiştir. *Müntehab-ı Bahriyye*'de olup *Kitâb-ı Bahriyye*'de olmayan veya aksine durumdaki metinler bunun dışındadır. Çeviriyazılardaki asıl gaye de her iki eser arasındaki farklılıklar konusunda bir fikir verebilmektir. Bu gayenin esas olduğu çeviriyazılarda, her iki telifi de bütünüyle aynı harelkeli olan Pîrî Reîs *Kitâb-ı Bahriyye*'sindeki seslendirmelere ve Kâtib Çelebi'nin metnindeki imlâya riayet edilmiştir. İtalikler de konu başlığını göstermek üzere tarafımdan yapılmıştır. Çeviriyazıların son şekliyle ilgili olarak vaktini ve düşüncelerini paylaşan Sayın Doç. Dr. Musa Duman'a teşekkür borçluyum. Dilbilimcilerin kaynak eserleri neşre hazırlama çalışmalarının artması dileğimidir.

dur kim zikir oluna. Kömür Limanı ve gayrı cümle açıktur, denizden olan rûzigâra gemi yatmak kabil değildir, ihtirâz yirleridür gaflet olunmaya”.

[Pîrî Reîs, *Kitâb-ı Bahriyye*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine Koleksiyonu, nr. 642, (ikinci telif takdim nüshası), vr. 47b].

“*Bu fasıl İmroz nâm cezîre’i beyân ider. Muhaddisân-ı hevâdis-i rûzigârdan işbu İmroz cezîresinin hakkında şöyle hikâyet olunur ki karşusunda Rûmeli’nde Eceovası kenârları boğaza gelince kadîmü’z-zamânda şimdiki gibi beklenür imiş. Cezîre-i mezbûrun ma’mûr olmasına sebep Eceovası kenârlarında olan bekcilere tenbîh olmasıyîçün olmuş. Bu üslûb üzerine ki mezkûr cezîreden deryâ yüzinde kac gemi görseler gündüz duhân ve gice âteş ile alâmet gösterürler imiş ve Eceovası kenârında olan gözciler de İmroz’dan olan alâmete göre Rûmeli tarafına alâmet idüp bir sâ’at içinde ol alâyim Kostantini’ye ma’lûm olur imiş. Kostantini’den sonra bu vech üzerine niçe zaman geçerken bir vaktin Venedik kadir[ga]ları fırsat bulup bir sûretile cezîre-i mezbûri alup kendülerün taht-ı tasarrufunda eylemişler. Tâ şol zamâna gelince kim merhûm ve mağfûr Sultân Muhammed Gazî tâbe serâhu ve ca’ale’l-cennete mesvâhu hazretleri İğriboz’u feth itdüğü târihte bu zikir olan cezîre’i feth eylemiş. İmdi mezkûr adanun iki kal’asu vardır ma’mûr ve ol [vr. 48a] kal’anun birine İskinit dirler cezîre-i mezbûrenün orta yirinde denizden irak bir yirlü kayanun başında vâkı’ olmuşdur ve ikinci kal’asına İmroz dirler mezkûr adanun karayel tarafında deniz üzerine havâle bir yirlü kayanun üstünde binâ olunmuş ve ol kal’anun altında bağların önünde bir körfezcük var. Mezbûr kal’aya varan gemicükleri ol körfez dibine kenâra çekerler. Açık yirdür, büyük gemi yatmaz ve ba’dehu mezkûr cezîrenün etrâfı elli mildür. Mezkûr cezîre bir uzun dağdır. Ol dağün günbâtısı tarafı alçak ve gündeğisi tarafı yüksektür. Bu zikir olan tarafında bir burun vardır. Ana Kifilos Burnu dirler. Mezkûr burundan Rûmeli’nde Eceovası kenârı on sekiz mildür. Hem ol burunun ucu sığdır, ihtirâz ideler ve lodos tarafında Kömür Limânı dirler bir bucak vardır. Mezkûr bucak poryâzlu günlerde yaktur ammâ lodos eyyâmından ihtirâz ideler ve andan sonra mezkûr Kömür Limanı burnunun Ayaros tarafına beş mil denizde bir sığ vardır. Ammâ ol sığun üzerinden gemi geçer lâkin (?) lemyânlık günlerde denizün dibi görünür. Ve’s-selâm”.*

karîb bir ıssuz adadur. Suyu ve yatağı gün doğısı keşişleme tarafınadır. Suyı şarkî burun üzerinde sakızlık çalısı içindedür. Bir kaya içine mum ile varılup alınur, kilse dibinde olan içilmez”.

[Pîrî Reîs, *Kitâb-ı Bahriyye*, Yenicami, nr. 790 (birinci telif), vr. 193a].

“*Bu fasıl Değirmenlik adasınınun şerhini beyân ider.* İşbu adada değirmenlik taşı gayet çok olur. Ol taşdan gemüler yüklenür, her memlekete alurlar giderler. Zikir olan taşdan gayrı mezkûr adada bir dürlü keyil olur. Ol yirün halkı sabun yerine kullanurlar. Ammâ mezbûr adanın dâyiresi sekisen mil cevürür. Denizden varurken nişânı oldur ki üç bölük görünür. İkisinden ortadağı yüksekdür. Eger aşâğadan bu adaya gelmek vâkı’ olursa zikir olan adayı sol tarafa alurlar, sağ tarafda iki adalar görünür. Ol adalara yakın yürüycek bir Akburun gözükdür. Hemen Akada’ya benzer ammâ adalara yakın yürümeyeler ki sığ yirler vardır. Değirmenlik adasına yakın yürüyeler, bir balamar uzunı mikdârı. Eger Ercintâre adasına demür korlarsa iki tarafa demür gerekdür. Gemi yatduğı yir boğazun çâk ortasıdur. Ammâ ol arada bir harâb kilse vardır. Ayo Yorgi dirler. Hızır İlyâslık dimek olur. Küçük gemiler ile ol kilsenün [vr. 193b] önünde yaturlar. Büyük gemiler yatduğı yir tokuz kulâcdur. Eyü limandur, iki ağzından girilür ve çıkılır ana. Değirmenlik adasınınun asıl benâm limanı adanın karayel tarafındadır. Mezkûr limanın yıldız burnında uvaçuk adacuklar vardır. Ol adacuklardan liman burnı bir mildür. Ol burundan yarım balamar uzunı irak yürüyüp dahi limana giricek sol tarafa dönüp demir koyalar. Ve oralarda bir kilse vardır. Balamanı kilse önüne bağlarlar. Demüri şoloka yiğrim kulac yirde korlar. Ol kilseden yukarı bir yüksek kal’a vardır ma’mûrdur. Ol kal’a Venediğ’e mensûbdur ve bir kal’a dahi limanın kible cânibinde aşâğa düz yirde vardır. Ba’dehu zikir olan adanın lodos tarafında adacuklar vardır, İhtiyânüye dirler. Ol adacukların ortadaki ada yüksek adadur. İkisi alçakdur. Bunlar Değirmenlik’den sekiz mildür. Ol adayı karayel tarafına dolaşınca bir kuppa gibi eski binâ görünür. Anda içecek su bulunur. Ammâ Değirmenlik adasınınun karayile karşı kara yumru ada vardır, Antomilo dirler. Mezkûr Antomilo’dan Şinpende beş mildür, yıldız üstüne. Mezkûr adaya Türk bahrîleri Yavuzca adası dirler. Ve’s-selâm”.

[Pîrî Reîs, *Kitâb-ı Bahriyye*, Hazine, nr. 642 (ikinci telif), vr. 408b].

“*Bu fasıl Değirmenlik nâm cezîre’i beyân ider.* Mezkûr cezîrenün dâyiresi seksen mildür. Akdeniz’den gelen değirmen taşı mezkûr adadan gelür ve ol adada bir nev’a kil olur. Ol adanın halkı mezkûr kili sabun yerine harcanurlar. Ammâ cezîre-i mezbûrun denizden varurken alâmeti budur kim ol ada üç bölük görünür. Ortadağı bölük cümleden yücedür ve eger vâkı’ olup mezkûr adaya varmak murâd olursa, mezbûr adanın asıl benâm limânı cezîre-i mezbûrun karayel tarafında Hudâyi limandur. Ol limânun yıldıza mukabile olan burnında uvacuk adacuklar vardır. Ol adacuklardan liman burnı bir mildür. Mezkûr burundan yarım balamar uzunı irak yürüyeler, dahi içeri limâna girdiğünden sonra sol tarafa dönüp [demür] korlar. Orada bir kilse vardır, ol kilsenün önüne balamar bağlarlar, demüri şoloka karşı yigirmi kulac suda korlar. Mezkûr limânun içinde bir birgos var, ol birgosdan asıl kal’ası karaya iki mil mikdârdur ve ol kal’anun poryâz tarafında bir kal’a dahi vardır. Ve eger büyük gemiyle [vr. 409a] Benefşe burnı cânibinden mezkûr adaya gelmek vâkı’ olursa cezîre-i mezbûrî sol tarafa alurlar, sağ tarafa iki adalar vardır. Ol adaların birine İrcantara ve birine Cîmbula dirler. Mezkûrân adalara yakın varıcak bir ak burun görünür. Mezkûr burun hemân bir adaya benzer. Zikr olan Akburun tamâm ma’lûm olunca Değirmenlik adasına yakın yürüyeler. Zîrâ ol adalar tarafında sığ vardır. Eger mezkûr İrcantare adasına demür korlarsa iki tarafa demür ile yaturlar. Zîrâ gemi yatduğı yir ol boğazun ortasıdır. Karşuda bir harâb kilse var, ol kilseye Aya Yorgi Hızır İlyâslık demek olur. Küçük gemiler varurlar, ol kilsenün önünde yaturlar. Ammâ bârçalar yatduğı yir tokuz kulacdur. Hem eyü yatâkdur, iki tarafından girülür çıkulur. Ve ba’dehu mezkûr Değirmenlik adasının beş mil karayel tarafında Antomilo dirler bir kara yumrı ada vardır. Ol adadan Yâvuzca beş mildür yıldız üzerine, şöyle ma’lûm oluna. Ve’s-selâm”.

[Kâtib Çelebi, *Müntehab-ı Bahriyye*, Âşir Efendi, nr. 277, vr. 51b].

“*Cezîre-i Değirmenlik.* Yâvuzca adadan cenûb tarafına iki ada olup her birinin mâbeyni on ikişer mil ve kebîrinün devri seksen mildür. Bu adalarda değirmen taşı vâfir olup etrâf-ı bilâda cümle bunlardan gitmekle Değirmenlik nâmına sebep olmuşdur. Ve bir nev’ kıl olur ki halkı sabun yerine isti’mâl iderler. Kebîri ba’iddeden üç bölük görünüp vasatı cânibeynden mürtefi’ nümâyân olur. Aşağıdan gelenler adayı sola alup sağa gelen iki adada Akburun sun’ olmağla Değirmenliğe bir palamâr tûli kadar yakın yürürler.

İrcintâre adasına varanlar boğaz ortasında iki tarafa demir koyup yatarlar. Ve küçük gemiler Hızır İlyâslık ma'nâsına Ayo Yorgi nâm hârabe kilise önünde ârâm iderler. Mezbûr boğaz dokuz kulâç su alur limandur. İki tarafından duhûl ve hurûc kabildür. Ve Değirmenlik limanı asıl karayel tarafında olup yıldız burnunda olan küçük adalardan liman burnu bir mildür. Zikr olunan burundan yarım palamâr kadar ba'îd geçüp limana girdikde sol tarafa dönüp keşişleme üzerine yirmi kulaç suda demür korlar ve palamârı kilise önüne bağlarlar. Ol kilisâdan yukarı bir yüksek yerde ma'mûr kal'a olup biri dahi limandan kible cânibine düz yere düşmüşdür. [vr. 52a] Değirmenlik'den sekiz mil Iodosa düşen adalar İhtiyâne tesmiye olunur. Orta ada mürtefi' ikisi alçakdur. Birinin karayel tarafında eski binâ içinde suyu vardır ve Değirmenlik'den kara üzerine bir kara yumru ada vardır, Antomilo tesmiye olunur. Türk Yavuzca dir. Andan Şifno beş mildür".

[Pîrî Reîs, *Kitâb-ı Bahriyye*, Yenicami, nr. 790 (birinci telif), vr. 196b].

"*Bu fasıl İlimli kurbında olan Keçi adasının beyân ider. İşbu fasılda Keçi adası bir kara sarb adadur. Dâyiresi kırk mildür. Bir kal'ası vardır. Ol târîhde ma'mûr imiş ve lâkin şimdi harâbdür, kimse olmaz. İki liman vardır, biri adanın gündoğusu tarafındadır, eyü büyük limandur. Ol limanın ağzında bir küçük adacuk vardır. Mezkûr limana girürken ol adacığî dağ tarafında korlar. Ba'dehu mezkûr adanın günbatısı tarafında ağzı karayile bir liman dahi vardır. Ol limana varan gemiler içmeğe su murâd olursa limandan taşra yıldız tarafında bulunur. Ammâ zikr olan Keçi Adası'nun gündoğusu cânibinden olan uvak adalara İblîs adaları dirler. Sarb kayalar ve uçurumlardur. Hergiz âdem oğlanı yürimez. Ol sebebden İblîs dirler ve ol adaların yıldız tarafında bir alçak denize berâber yassı ada vardır. Ol adanın üç dört mil üzerine varmayınca görünmez. Gayet alçak olduğu sebebden Hasır adası dirler. Ve's-selâm".*

[Pîrî Reîs, *Kitâb-ı Bahriyye*, Hazine, nr. 642 (ikinci telif), vr. 417b].

"*Bu fasıl İlimli cânibinde olan Keçi adasının beyân ider. Mezkûr bir ırsız karadadır ve anın iki yirde Hudâyi limânı vardır. Ol limânın birisi karayel tarafında vâkî' olmuşdur. Mezkûr limânda içecek su murâd olursa ol limanın yıldız tarafında karaya çıkup da aramak gerekdür. Ol adanın ortasında bir alçak düz yirde bir kuyu vardır. Ve cezîre-i mezbûrun gündoğusu tarafında Hudâyi bir limân dahi vardır. Mezkûr hûb, bî-bedel limandur. Hem balıklı*

yirdür. Ve mezkûr limanun alâmeti budur kim anun ağzında bir küçük adacuk var. Ol adacığı sağ tarafa alurlar mezkûr limana girürler. Bârçalar girür kabil yirdür. Ve andan sonra cezîre-i mezbûrun kıble tarafında deniz kenârında bir su vardır. Mezkûr su ba'zı vaktin bulunur ve gündoğusu tarafında birkaç ırsız adalar var. Ol adalara İblislik dirler.° Sarb ve nâ-kabil yalın kayalar olduğucün. Bu cümleñün yıldız tarafında bir alçak denize berâber bir adacuk var. Mezkûr adacığı Hasır adası dirler, şöyle ma'lûm oluna. Ve's-selâm".

[Kâtib Çelebi, *Müntehab-ı Bahriyye*, Âşir Efendi, nr. 277, vr. 34a].

"*Cezîre-i Keçi*. İlimni cezîresine karîb devri kırk mil bir kara su' b cezîredür. Sâbika kal'ası ma'mûr imiş, hâlâ harâbedür. Ve iki limânı vardır. Biri şarka karşı vâsi' limândur, ağzında olan adayı sağa alup girerler ve biri batı tarafında ağzı karayiledür. Anda duranlar suyu taşra yıldız tarafından alurlar. Ve Keçi'nin şarkisinde olan hurde adalara İblislik dirler, su' b kayalar ve uçurumlu kenârlardur, âdem gezmeğe imkân yokdur. Anların yıldız tarafında denize berâber alçak yassı ada vardır. Üç dört mil [vr. 34b] üzerine karîb varmayunca görünmez. Ol ecilden Hasır adası tesmiye olunur. Ol adaların sûreti bu minvâl üzere teşkîl olunmuşdur".

[Pîrî Reîs, *Kitâb-ı Bahriyye*, Yenicami, nr. 790 (birinci telif), vr. 56a].

"*Bu fasıl Cezîre-i Kocbabas beyân ider*. Mezkûr cezîre şimdiki-hâlde ırsızdır. Depe üzerinde bir kal'ası vardır, harâb. Velf boz (derkenar: kır) adadır. Şikâr kısmında tavşan boldur. Ammâ mezbûr adaya Kocbabas didüklerine vech-i tesmiye budur-kim zikir olan adada çakıl taşıyla örümüş bir kilisa vardır. Ol kilisanun üzerin kadırğa kürekleriyle örütülmişdür. Mezbûr kilisanun içinden bir kabir vardır. Ol kabre Terek [Türk] tâyifesi Kocbabas dirler ve keferi tâyifesi San Corci de Lipele dirler. Eyle olsa Türkten kâfirden her gemi kim mezkûr adada yaturlar ise elbetde âdet olmuşdur, birer tuhfe korlar giderler. Yılbaşında ol tuhfeleri Batnos keşişleri gelür alurlar. Batnos üzerine harc iderler, nânikâne dirlikdür. Ya'nî mezbûr ile Batnos yoldaşlar idi dirler. Ve ba'dehu zikir olan adanın kıble tarafında Hudâyî bir hûb limanı vardır. Ol limana varan büyük gemilerin balamarı sandalda hâzır gerekdür kim def'i kenâra bağlayalar. Zîrâ târ yirdür. Berkyil ile demür düşmeğe kabil değüldür. Ammâ su hâcet olursa ol limanda bulunur. Ve ba'dehu mezkûr adaya varmayup kurbında olañ Ardıccık adasına varurlar ise

icecek suyu vardır. Murâd olıçak eşkâle nazar oluna. Mezkûr adalardan Yamurgi on beş mildür günbatısı üzerine. Ve's-selâm”.

[Pîrî Reîs, *Kitâb-ı Bahriyye*, Hazine, nr. 642 (ikinci telif), vr. 124b].

“*Bu fasıl Kocbabas nâm cezîre’i beyân ider.* Mezkûr ada İstanköy adasının otuz mil günbatısı tarafında vâkı’ olmuşdur. Şimdikihâlde ısız adadır. Ammâ Kocbabas didüklerine bâ’is budur kim cezîre-i mezbûrda bir kilse vardır. Ol kilsede bir kimse yatur. Türk tâyifesi ol kimesneye Kocbabas dir ve kefere tâyifesi San Corci de Lebite dirler. Eyle olsa mezkûr kilseye her kim varursa Türkten ve kâfirden, birer yâdigâr korlar giderler. Ba’zı bıçak, ba’zı ok, ba’zı zengir, ba’zı akçe, ba’zı destmâl, buna göre dahi niçe dürlü nesne korlar giderler. Ol esbâbı yılda bir kez Batnos keşişleri varurlar alurlar. Batnos babas ile zikr olan Kocbabas ikisi bir yerde yürür yârenler idi deyü kefere tâyifesi hikâyet iderler. Ve ba’dehu mezkûr adanın kıbleye karşı Hudâyî bir limanı vardır. Eger mezkûr limana kible ile girmek vâkı’ olursa balamar sandaldan hâzır gerekdür kim def’î rûzigâr üzerine yetiştürüp kenâra bağlayalar. Zîrâ dar yirdür. Barçalar demür üzerinden balamar bağlamağa kabil değıldür. Ve ba’dehu mezkûr adanın günbatısında olan adaya Ardıcık dirler. Anun yatağı lodos tarafındadır. Hem orada [vr. 125a] su da bulunur ve poryaza karşı bir bucak vardır. Ol bucakda içmeğe su da bulunur. Ammâ açuk yirdür, bir gemi helâk eylemişdür, şöyle biline. Ve's-selâm”.

[Kâtib Çelebi, *Müntehab-ı Bahriyye*, Âşîr Efendi, nr. 277, vr. 48a].

“*Cezîre-i Kocpapas.* İstanbuliyye papaslığından garba ve (derkenar: İstanköy’den otuz mil garba vâkı’ olmuşdur) karayele otuz mil yerde bir harâbe cezîredür. Bozdepe üzerinde bir kal’ası vardır. Sâbıka anda çakıl taşından mebnî ve üzeri kadirga kürekleri ile müsakkaf bir kilise olup içinde kefere lisâniyle San Corci de Lepte nâm bir şahsın mezârı vardır ki zebân-ı keştî-bânda Kocpapas demekle iştihâr bulup keferenün ol makama hayli zu’mu olmağla taklîden sâyir erâzil dahi i’tibâr idüp birer mikdâr şey’ korlar giderler ve Batnos keşişleri gelüp ne bulurlarsa alup küfr ve dalâl yolunda harc iderler. Ve dirler ki Koçpapas Batnoz keşişin mu’âsırı ve musâhibi idi. Her biri birer cezîrede geçindiler. Mezbûr adanın kıble tarafında bir limanı vardır. Varan gemiler balamarı sandalda hâzır idüp kenâra bağlarlar. Dar yer olmağla demir bırakmak rûzgârda asîr olur. Ve suyu limândan alurlar ve ana

karîb bir ada dahi vardır ki Ardıc adası tesmiye olunur. Ba'zılar ana varurlar, suyu bulunur. Bu adalardan Yamurgı batı üzerine on beş mildür”.

[Pîrî Reîs, *Kitâb-ı Bahriyye*, Yenicami, nr. 790 (birinci telif), vr. 176b].

“*Bu fasıl Alâ'îyye kenârların beyân ider.* İşbu Alâ'îyye bayıra karşı bir büyük kal'adır. Ol kal'anun aşğa deryâ kenârında bir kac tersehâneler vardır. Ol tersehânler karşı gemiler yatur. Ammâ denize açıkdur, lâkin eyü demür yirleridür. Mezbûr şehrin kible burnına bir otuz mil yernide Manavgat suyudur. Deryâ kenârında karaya üç mil mikdârı düz yirde bir harâb kal'adır. Ol kal'anun yanında Manavgat şehridür. Ol şehre karşı bir güzel [göli] vardır. Yalgöli dirler. Tatlu sudur. Mezbûr gölün gündoğusu şolok tarafa bir su vardır. Karpuz suyu dirler, yavuz kışın. Ammâ eski Andâliyye Manavgat'un batı karayel tarafındadır. Eski Andâliyye otuz mildür. İkisinin ortasında iki ırmak var, birine Köprisuyu dirler ve ikincisine Aksu dirler, büyük sulardur. Yaz kış akarlar. Bundan sonra Andâliyye bir güzel kal'adır. Ol kadar mivelü yir az vardır. Önünde bir geçirek limanı var. Ol liman ağzının tarafeynide iki burclar var. Ol burclarun mâbeynine zencir germişlerdür. Yâd gemi girmez. Ammâ liman ici az olduğu sebebden icinde yatan gemileri başdan kıcdan ber[k] bağlarlar. Eger büyük gemiler olursa limandan taşrada koyalar. Balamarı kayalara bağlayalar. Kibleye mukabele demür koyalar. Ba'dehu zikir olan limandan Güğercin adası on iki mildür. Ammâ Andâliyye'den Şildân burnı altmış mildür. Kiblenün rub'ı lodos üzre ve yolda Portocinviz ve Arrasan eyü başlu limandur. Şildân burnı bir yüksek kara burundur. Ol burnun karşusunda bir yumrı kara adacuk vardır. Ol adacukla burunun ortası otuz beş kulacdur. Ammâ buçuk mil ol boğazun yıldız tarafı altmış kulacdur. Velî ârî yirlerdür. Ba'dehu Şildân burnından Finike'nün Karasuyu on mildür. Finike'nün köyü üç mil kadar denizden ırakdur. Ol aradan üç su akar, eyü sulardur. Ammâ ortadağı su gayet latîf cüllâb bigi [gibi] ve hem sovk sudur. Ol sularun önleri hep [vr. 177a] eyü demür yirlerdür. Bir mil denizde beş kulac derinliği vardır. Dârî yirlerdür, lâkin denizde rûzigâr olunca gemileri yaturmaz, açıkdur. Ve's-selâm”.

[Pîrî Reîs, *Kitâb-ı Bahriyye*, Hazine, nr. 642 (ikinci telif) vr. 377b].

“*Bu fasıl Alâ'îyye Kal'asın beyân ider.* Mezkûr Alâ'îyye'nün denizden nişânı budur kim anun üzerinde yüce dağlar vardır. Ol dağlarda üç kulle var. Ortada olan kullenün altında mezkûr Alâ'îyye'dür ve dahi yakın varıcak

dağ üzerinde Alâ'yye'nün kal'ası görünür. Meselâ mezkûr Alâ'yye ada misâlinde bir burundur. Ol burun muttasıl dağdır. Ol dağın üsti zikr olan kal'adur. Ol kal'anun aşağı tarafı ma'mûrdur. Yukarı dağ hâlidür. Ammâ ol hâlî olan yirden yukarı başka bir hisârdur. Anun içinde hisâr erenleri olur. Ammâ aşağı deniz kenârından tuğladan binâ olmuş bir büyük kule vardır, ol kullenin dibinde. Velfi kible tarafında yatakdur. Orada başdan ve kıcdan bağlamağıle gemicükler yatur. Ol gemicüklerin önünde kârgîr binâ ile beş dersihâneler vardır. Ammâ bu zikr olan Alâ'yye önu açık yirdür. Yaz güninde yatukdur. Şolok eyyâmında ihtirâz ideler kim mezkûr rûzigâra açıkdur. Ve ba'dehu zikr olan Alâ'yye'den Andâliyye doksan mildür. Gün batısı karayel üzerine ve Manavkat suyu otuz mildür, şöyle ma'lûm oluna. Ve's-selâm.

[vr. 378b] *Bu fasıl Manavkat kenârlarun beyân ider.* Mezkûr Manavkat şehri deniz kenârından üç mil mikdâr karada bir ovada yatur bir şehrdür. Ol şehrin önünde bir harâb kal'a var. Ol kal'anun gün doğusu tarafından bir su akar, denize koyulur. Hem orada Yalı göli dirler bir büyük göl vardır. Mezkûr gölün ayağı deniz kenârına karîb yirde zikr olan suya karışur. Ol gölün şolok tarafında Karpuz suyu dirler bir su dahi var. Ol sunun şolok tarafında Alâ'yye'den beri olan Karaburundur. Ol Karaburunile mezkûr Karpuz suyunun ortasında Çakal adası dirler bir küçük adacuk vardır. Ol adacukla kenâr arasından gemi geçmez sığdur ve ba'dehu mezkûr Manavkat suyunun gün batısı karayel tarafında otuz mil yirde Eski Andâliyye'dür. Mezkûr bir harâb kal'adur. Andâliyye ile bu harâb olan kal'anun arasında iki büyük sular vardır. Ol sularun birine Köpri suyu dirler ve birine Aksu dirler. Ammâ mezkûr Aksu Eğirdir tarafından çıkup gelür, denize koyulur. Mezkûr Aksu ile Andâliyye arasında At Atladı dirler yüce yarlar var, hem akarsulardur tâ Andâliyye'ye varınca.

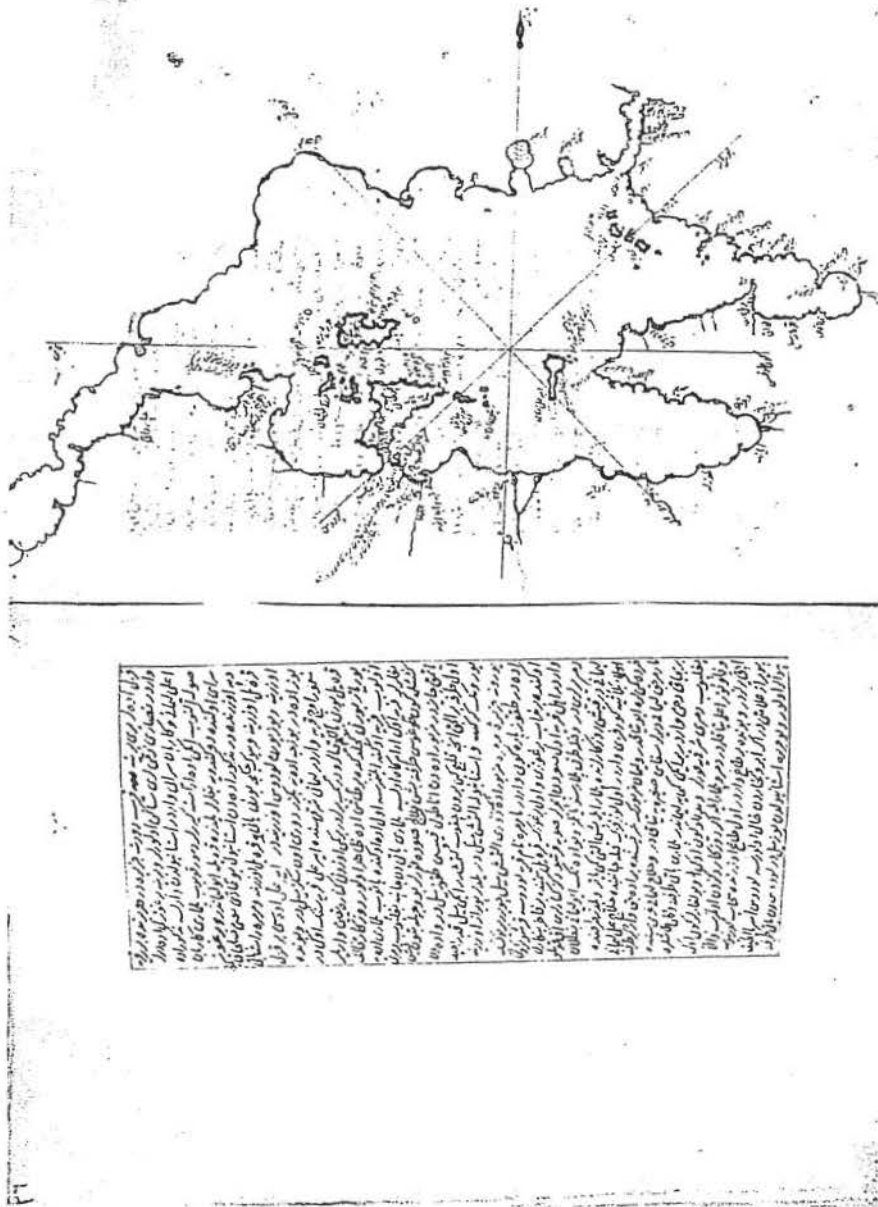
[vr. 379b] *Bu fasıl Andâliyye kenârlarun beyân ider.* Mezkûr Andâliyye'nün denizden varurken nişânı budur kim anun gündoğusu tarafında dağlar vardır. Ol dağlar gelür günbatısı tarafında dükenür. Ol dükendüğü yirde bir yumrı dağ vardır. Mezkûr dağın günbatısı tarafı alçakdur. Ol alçak yire doğru varurlar. Yakın varıca mezkûr kal'anun þurc [u] bârûsı ayân olur. Ve mezkûr kal'anun önünde bir limanı vardır. Mezkûr liman küçük limandur. Ol sebebden zikr olan limana varan gemiler başdan ve kıcdan berk bağlarlar, yaturlar. Hem ol liman ağzının iki tarafında birer birgoslar vardır. Ol birgosların birinden birine zencir gerilmişdür. Yad gemi girimez. Ve ba'dehu

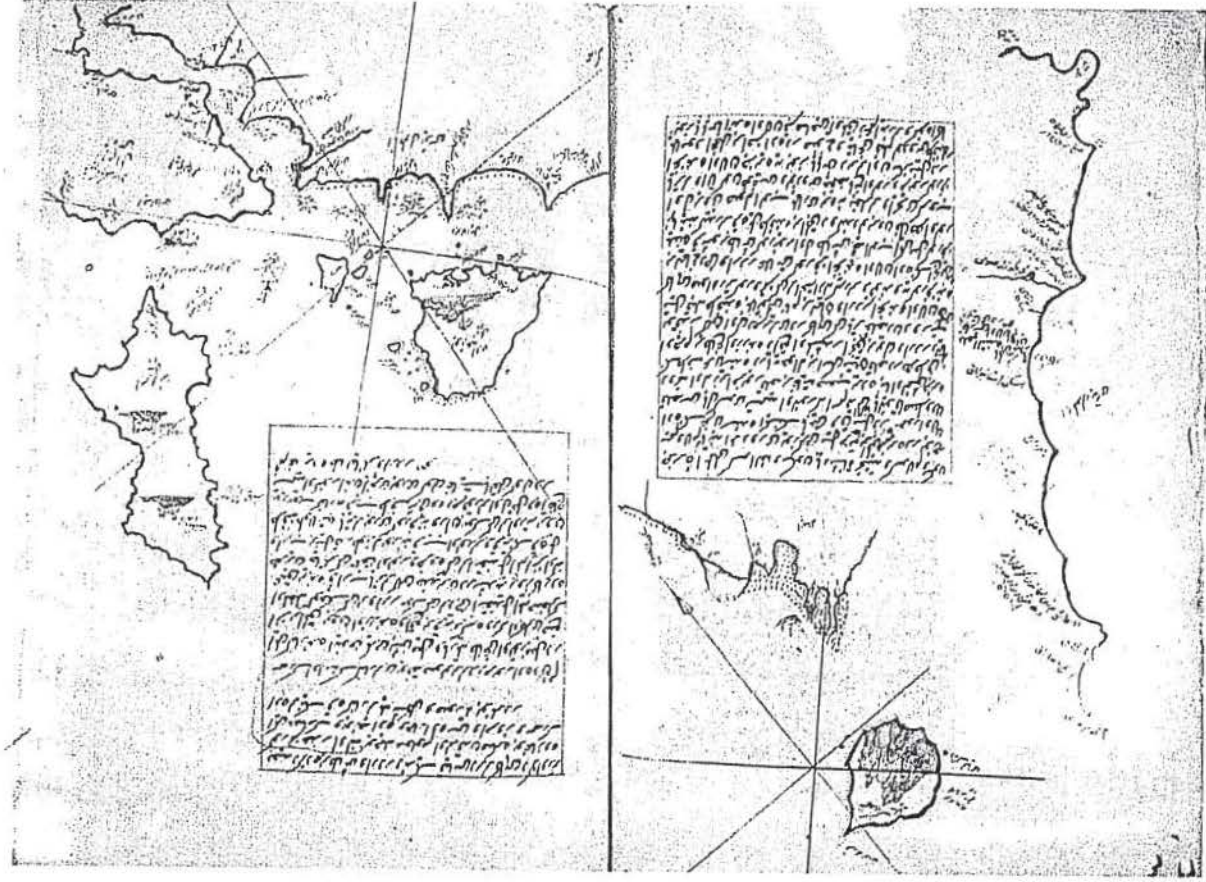
mezkûr limandan Güğercin adası on iki mildür ve Şilden burnı altmış mildür kıblenün karte lodos üzerine. Ammâ bu Şilden burnınla Andâliyye arasında ba'zı limanlar vardır. Her birin Şilden burnı faslında beyân idelüm ve illâ bu mahalde evvel Kıbrız adasın şerh idelüm kim girü kalmaya”.

[Kâtib Çelebi, *Müntehab-ı Bahriyye*, Âşir Efendi, nr. 277, vr. 96a].

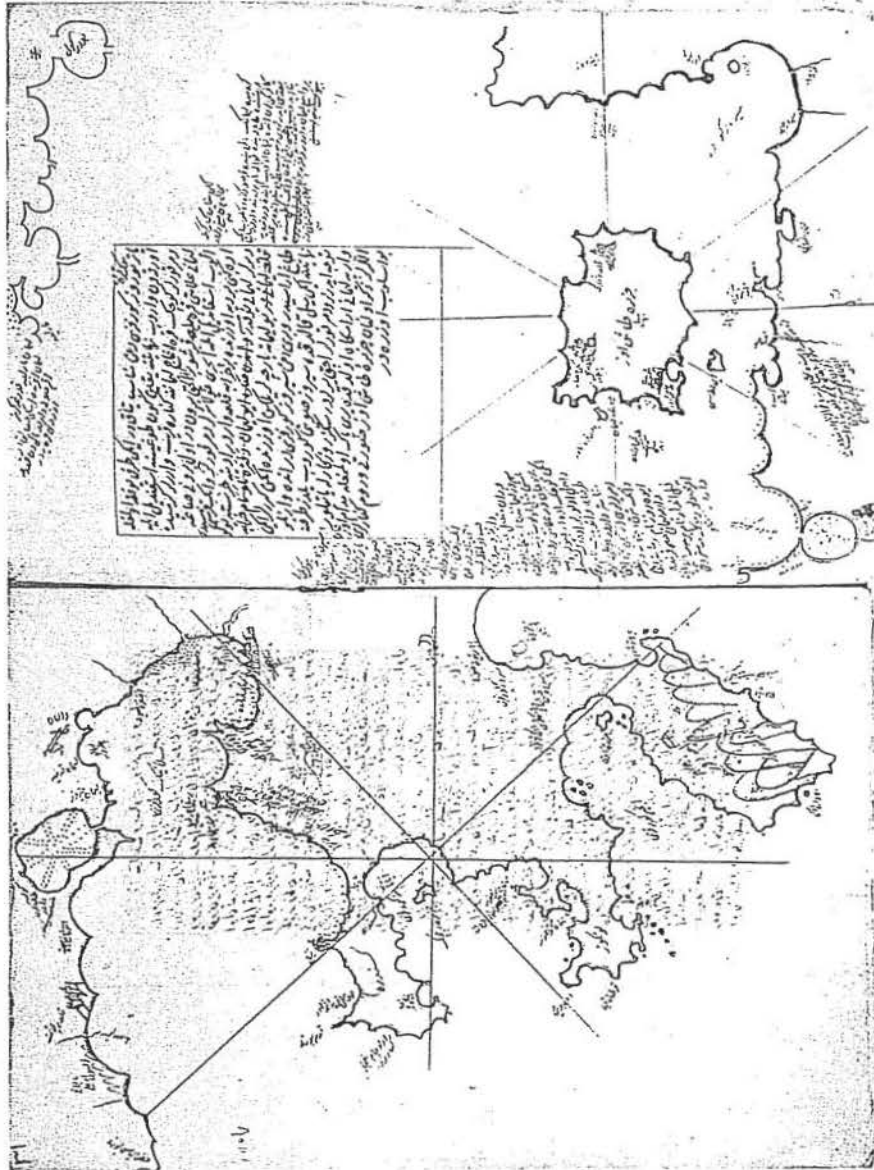
“Mağusa ... Alâ'iyye bayıra karşı bir kal'a-i kebîredür. [vr. 96b] Aşağı deryâ kenârında birkac tersânesi olup gemiler ana karşı denizde yatarlar, açık yerdür. Ve şehrin kible burnuna otuz mil yerde Manavgat suyu denize dökülür ve Manavgat kenârından üç mil düz yerde bir şehrdür, harâbe kal'ası vardır. Şehre Yalığöli dimekle ma'rûf bir tatlu suyu göl olup Karpuz suyu nâm şedîdü'l-cerf ırmak ol gadîrin şark ve keşişlemesinden denize akar. Manavgat'dan eski Antâliye batı karayele otuz mil olup mâbeynde iki su vardır. Biri Köprisuyu ve biri Aksu. Büyük sular dur. Ve Antâliye bir ma'mûr şehir ve metfn kal'a olup bağı bağçe vâfir ve meyve çokluğunda ana mânend şehir nâdirdür. Önünde bir küçük limanı ve ağzının iki tarafında burcları vardır. Mâbeyne sâbika zencir çekelermiş. Ve ol limanda yatan gemiler başdan kıcdan bağlanır. Bu keştîler taşrada palamarı kayalara bağlayup kibleye demür korlar. Liman-ı mezbûrdan Güğercin adası on iki mil ve Şilden burnı kible ve rubu'-ı lodos üzerine altmış mildür. Bu mâbeynde Portoceneviz ve Orsan eyü limanlardır. Şildân burnı bir yüksek kara burun olup önünde bir yumrı karaada vardır. Mâbeyn otuzbeş kulac sudur ve buçuk mil yıldız tarafı altmış kulacdur. Şilden'den Finike çayı on mildür ve Finike nâm karye üç mil kadar karada olup ol mahalden üç su denize dökülür. Orta su gayet latff ve sovuğdur, önleri cümle demür yerleridür. Bir mil denizde beş kulac olur lâkin denizden rûzgârda gemi yatmaz”.

EK-II

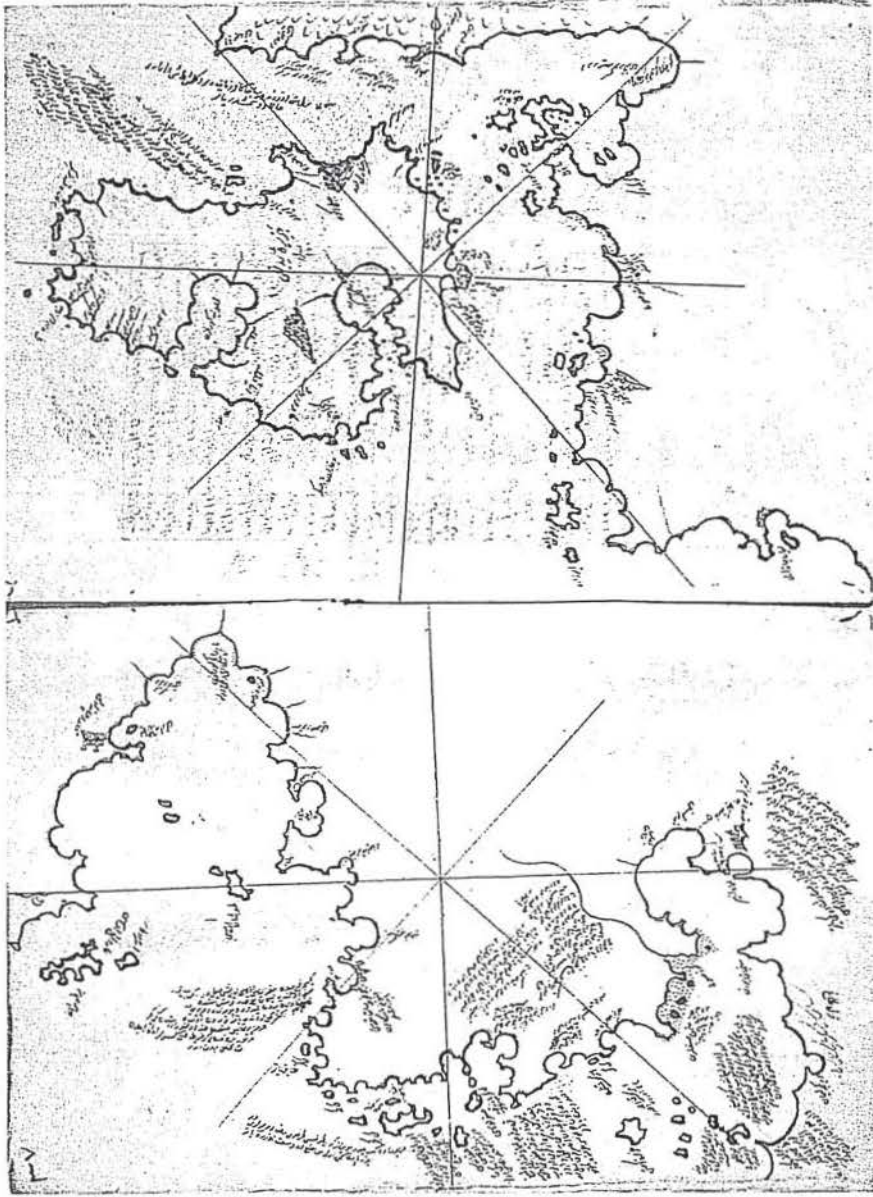
Kâtib Çelebi hattı *Müntehab-ı Bahriyye*'den örnekler

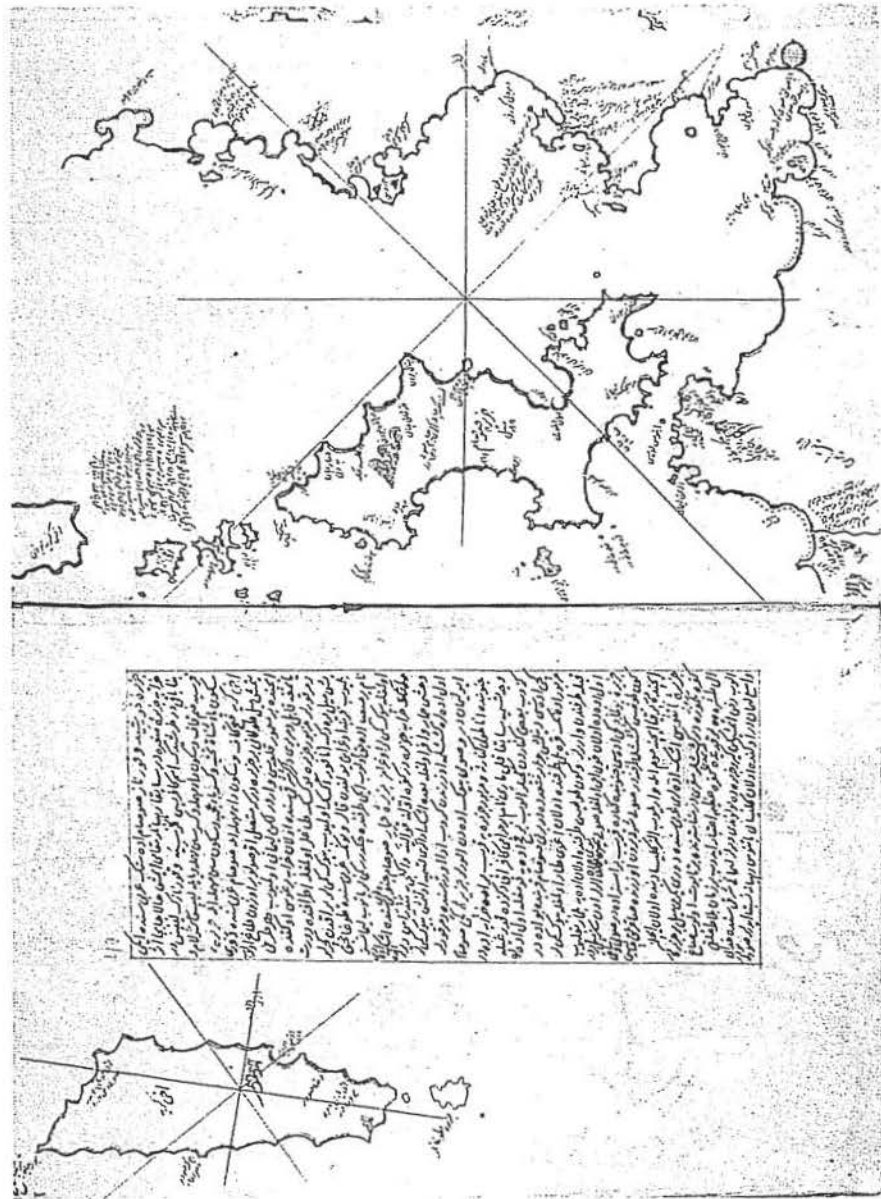
Muntehab-ı Bahriyye, vr. 28b-29a

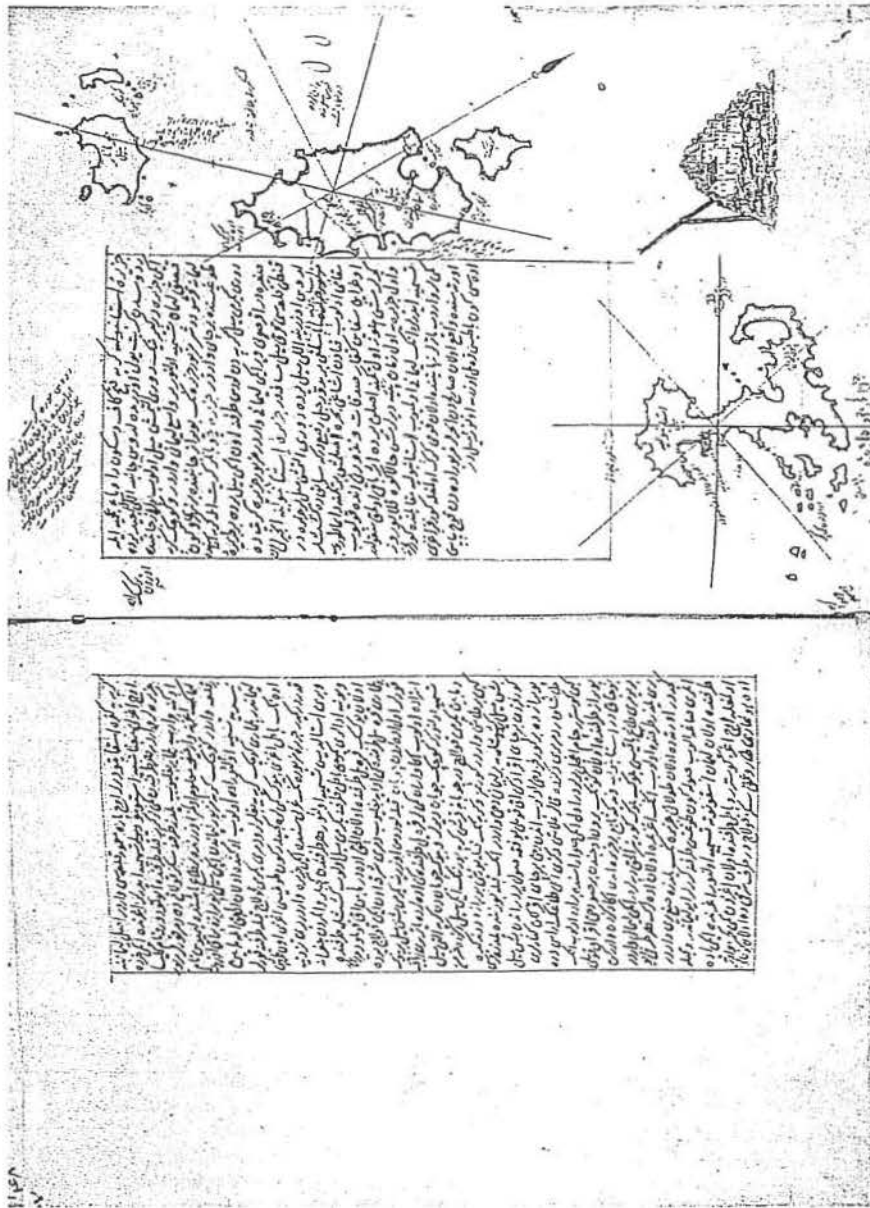
Müntehab-ı Bahriyye, vr. 30b-31a

Müntehab-ı Bahriyye, vr. 36b-37a

Münteheb-ı Bahriyye, vr. 39b-40a

Müntehab-ı Bahriyye, vr. 46b-47a